

Problematika razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga

Jurin, Inga

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:523307>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Diplomski studij Poduzetništvo u turizmu

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti
Poduzetništvo u kulturi i turizmu

Problematika razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga

Diplomski rad

Student/ica:

Inga Jurin

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Božena Krce Miočić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Inga Jurin**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Problematika razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2. listopada 2023.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Ciljevi istraživanja	2
1.3. Istraživačka pitanja	3
1.4. Korištene znanstvene metode.....	3
2. Zadarska otočna skupina.....	4
2.1. Pojam otoka.....	5
2.2. Karakteristike zadarskih otoka.....	8
2.2.1. Otoci koji administrativno pripadaju pod Zadarsku županiju	9
2.2.2. Otoci koji administrativno spadaju pod Grad Zadar	18
2.3. Demografija otoka zadarskog arhipelaga.....	23
3. Razvoj turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga.....	27
3.1. Mogućnosti razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga.....	27
3.2. Problemi razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga.....	37
3.2.1. Problemi razvoja turističke ponude na otocima koji administrativno pripadaju pod Grad Zadar.....	37
3.2.2. Problemi razvoja turističke ponude na otocima koji su samostalne lokalne jedinice	41
4. Prometna povezanost/izoliranost kao temeljni problem razvoja otoka.....	44
5. Mogućnosti razvoja otoka i turističke ponude na njima korištenjem EU fondova... 	47
5.1. Financiranje, bespovratna sredstva i subvencije Europske unije	47
5.2. Radna tijela Europske komisije namijenjena otocima	51
6. Metodologija istraživanja	54
6.1. Kvalitativna analiza sadržaja	56
7. Analiza rezultata istraživanja	64
8. ZAKLJUČAK.....	67
9. SAŽETAK.....	69
SUMMARY	70
Popis literature.....	71

1. UVOD

1.1. Predmet istraživanja

Unatoč činjenici da se nalazimo u 21. stoljeću, hrvatski otoci, pa tako i oni koji se nalaze u zadarskom arhipelagu, i dalje se suočavaju s nizom problema koji otežavaju "normalan život" na otocima, kao i razvoj turizma. Iako su turizam i njegova raznolika ponuda ključni čimbenici u gospodarskom rastu otoka, mnogi izazovi ostaju neriješeni. Ovi problemi uključuju prometnu izoliranost, nedostatak infrastrukture, demografske probleme, manjak radnih mjesta i druge faktore koji zajedno stvaraju prepreke razvoju otoka i turizma na njima.

Prometna povezanost i izoliranost jedan je od glavnih problema s kojima se suočavaju otoci u zadarskom arhipelagu. Nedostatak adekvatnih trajektnih i brodskih veza često čini otok teže dostupnim turistima i stanovnicima. Ovaj problem ograničava mobilnost ljudi i roba te otežava razvoj gospodarstva.

Uz prometnu povezanost otoci zadarskog arhipelaga suočavaju se i s problemom nedostatka infrastrukture. Otoci često nemaju dovoljno cestovnih, energetske, tehnoloških i komunalnih sustava potrebnih za podršku rastućem broju stanovnika i turista. Te shodno tome nedostatak adekvatne infrastrukture može ograničiti daljnji razvoj turizma.

Povećanje broja turista na otocima dovodi do povećane potrošnje vode, a vodoopskrba na nekim otocima, posebno u zadarskom arhipelagu, ostaje u potpunosti nerazvijena odnosno ne postoji. Osim osnovnih potreba za vodom (piće, kupanje, sanitarna voda), turizam potiče i sekundarnu potrošnju vode, koja se koristi za poljoprivredu i održavanje turističkih objekata. ¹Održavanje održivog pristupa vodoopskrbi ključno je za unaprjeđenje kvalitete života otočana i daljnji razvoj turizma na otocima. Gotovo svi otoci zadarskog arhipelaga, suočavaju se s lošim demografskim trendovima, uključujući starenje stanovništva i iseljavanje mladih. To može značiti manje radne snage i manji potencijal za gospodarski rast. Razvoj turizma može ponuditi nove prilike za zapošljavanje i zadržavanje mladih na otocima: „Izgradnjom infrastrukture i razvojem turizma, koji sve više postaje snažan motiv ostanka na otoku, i zadovoljstvo životom na otoku lokalnog stanovništva raste“²

Otoci se često suočavaju s ograničenim mogućnostima zapošljavanja izvan turističke sezone. Ovisnost o sezonskom turizmu može stvoriti ekonomske neizvjesnosti za lokalno stanovništvo.

¹ Slavuj, L., Čanjevac I., **Vodoopskrba kao faktor održivog razvoja turizma otoka Krka** // Hrvatski geografski glasnik, 71 (2009), p. 23 – 41

² Nakićen, J., Čuka, A., **Demografski razvoja otoka Brača i sklonost otočana iseljavanju** // Migracijske i etničke teme, 32 (2016), 3 str. 319 – 351.

Razvoj turističke ponude trebao bi ići ruku pod ruku s diversifikacijom gospodarstva i stvaranjem novih radnih mjesta. U ovom radu analizirati će se trenutne, ali i buduće mogućnosti razvoja otoka i turističke ponude na njima korištenjem EU fondova, koji mogu biti ključni za financiranje infrastrukturnih projekata, poboljšanje prometne povezanosti i druge mjere koje će podržati održivi turistički razvoj otoka.

Iz prethodno navedenog, predmet istraživanja ovog rada biti će analizirati i istražiti sve probleme od potrebe za poboljšanjem infrastrukture, poticanja demografskog rasta, stvaranja novih radnih mjesta te održivog upravljanja vodom i vodnim resursima kako bi se definiralo s kojim se izazovima susreću predstavnici lokalnih vlasti i turistički djelatnici prilikom razvoja i kreiranja turističke ponude na svojim otocima.

1.2. Ciljevi istraživanja

Zadarski otoci sa svojom bogatom prirodnom i kulturnom baštinom imaju potencijal postati atraktivnim i održivim turističkim odredištima. Unatoč tom potencijalu, otočni turizam suočava se s nizom izazova koji utječu na njegov održiv razvoj. U ovom radu stavljen je naglasak na dublje razumijevanje tih problema te njihovom utjecaju na otočne zajednice i turistički sektor. Kroz analizu iskustava turističkih djelatnika i lokalne vlasti, usporedbu turističke ponude između otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru i otoka koji su jedinice lokalne samouprave proučavan te sveukupnih općih problema s kojima se susreće otočna zajednica u vezi s razvojem turizma, ovaj rad ima za cilj pružiti uvid u složenu dinamiku otočnog turizma u Hrvatskoj. Shodno navedenom, ciljevi istraživanja su:

- Analizirati s kojim su se problemima susretali turistički djelatnici prilikom pokušaja razvoja turizma na njihovim otocima.
- Analizirati i usporediti trenutno stanje turističke ponude na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru i onih koji su samostalne lokalne jedinice
- Analizirati probleme s kojima se susreće otočna zajednica s obzirom na razvoj turizma na otoku

1.3. Istraživačka pitanja

S obzirom na prethodno definiran problem ovog istraživanja, istraživačka pitanje koja se postavljaju su sljedeća:

1. S kojim su se sve problemima susretali turistički djelatnici i predstavnici lokalne vlasti prilikom razvoja turizma na njihovom otoku?
2. Postoje li razlike u turističkim pokazateljima (broj noćenja, broj dolazaka, vrsta smještaja) između otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru te onih koji su samostalne lokalne jedinice?
3. U kojoj mjeri prometna izoliranost i nedostatak komunalne infrastrukture utječe na razvoj turizma na otocima koji su samostalne lokalne jedinice?

1.4. Korištene znanstvene metode

Prilikom izrade ovog diplomskog rada koristit će se različite istraživačke metode. Prvo će se analizirati sekundarni podaci kako bi se bolje razumjela sama tematika te kako bi se dobio uvid u već postojeća saznanja o turističkoj ponudi na otocima zadarskog arhipelaga. Sekundarni podaci u obliku knjiga, znanstvenih članaka, publikacija, propisa, statističkih ljetopisa i drugih statističkih podataka, koristit će se kako bi se napravio osvrt na već postojeće probleme s kojima se susreće otočna zajednica prilikom razvoja turističke ponude te kako bi se utvrdile mogućnosti implementiranja dobrih praksi razvoja turističke ponude na ostalim hrvatskim otocima ali i otocima stranih tržišta.

Kako bi se odgovorilo na istraživačka pitanja postavljena u ovom diplomskom radu, isti će se prikupiti kroz polustrukturirani intervju sa turističkim djelatnicima i predstavnicima lokalne vlasti. Dobiveni rezultati će se analizirati kroz kvalitativnu analizu sadržaja te će se metodom komparacije usporediti kako bi se odgovorilo na postavljena istraživačka pitanja. Prilikom prikaza rezultata istraživanja, koristit će se grafički, tabelarni i slični prikazi radi lakše interpretacije dobivenih podataka.

Autorica će intervjuirati turističke djelatnike i predstavnike lokalne vlasti uz korištenje unaprijed pripremljenog vodiča za provođenje intervjua, te će se ispitanicima postaviti jednaka otvorena pitanja. Tijekom intervjuiranja, ispitanicima će se dati mogućnost da sami upozore na neke od po njima važne probleme otočne zajednice u razvoju turizma, a koje istraživačica nije obuhvatila u svojim istraživačkim pitanjima.

2. Zadarska otočna skupina

Zadarska otočna skupina podrazumijeva otoke koji teritorijalno spadaju pod Zadarsku županiju. Ipak, otočne skupine nisu u geografskom smislu jednake onim administrativnim. Najbolji primjer za to je otok Pag, koji je administrativno podijeljen između dvije županije. Premda postoji nekoliko podjela, geografskom definicijom sjevernodalmatinskog otočnog prostora smatraju se:

- 1) Zadarski otoci
- 2) Kornatski otoci
- 3) Šibenski otoci³

Sjevernodalmatinski otoci koji spadaju pod teritorijalnu upravu Zadarske županije dijele se na nekoliko otočnih skupina kao što su:

- 1) „Paška otočna skupina; Pag, Maun, Škrda, Vir
- 2) Silbanska otočna skupina; Premuda, Olib, Silba
- 3) Molatska otočna skupina; Škarda, Ist, Molat, Tun Veli
- 4) Sestrunjska otočna skupina; Sestrunj, Rivanj
- 5) Ugljansko-pašmanska otočna skupina; Ugljan (i naseljeni otočići Ošljak te Galevac), Pašman (i naseljeni otočić Babac), Vrgada
- 6) Dugootočka otočna skupina; Dugi otok, Zverinac, Lavdara, Katina
- 7) Iško-ravska otočna skupina; Iž, Rava⁴

Tablica 1 Broj otoka, otočića, grebena i hridi u sjevernoj Dalmaciji

Otočna skupina	Otoci	Otočići	Grebeni i hridi	Ukupno
zadarski otoci	18	149	88	255
kornatski otoci	5	113	38	156
šibenski otoci	6	102	21	129
UKUPNO	29	364	147	540

Izvor: FARIČIĆ, J.: **Geografija sjevernodalmatinskih otoka**. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 120

³ FARIČIĆ, J.: **Geografija sjevernodalmatinskih otoka**. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 107

⁴ Ibid

Otočni prostor sjeverne Dalmacije iznimno je razveden i raštrkan te kao takav čini najbrojniju otočnu skupinu na istočnoj obali Jadranskog mora i obuhvaća skoro polovicu svih otoka, otočića, grebena i hridi Republike Hrvatske, dok zadarska skupina otoka podrazumijeva 18 otoka, 149 otočića te 88 hridi i grebena što je čini najvećom skupinom sjevernodalmatinskih otoka. Najveći te ujedno i najduži otok zadarskog arhipelaga jest Dugi otok sa svojih 114 km² površine te 44.4 km dužine, dok je prema razvedenosti obalne crte (4.5) drugi po redu na Jadranu.⁵ Samim time, zadarska otočna skupina ima veliki značaj u razvitku nautičkog turizma Hrvatske.

2.1. Pojam otoka

Postoji nekoliko definicija pojma „otok“, ali je većinom uvriježena definicija otoka ona prema kojoj su to „dijelovi kopna koji su okruženi (morskom, jezerskom, riječnom) vodom“⁶. Prema Zakonu o otocima, koji stupa na snagu 29.12.2018. godine, definicija glasi: „Otok je prirodno nastali dio kopna okružen morem, površine veće od 1 km².“⁷ Isti zakon definira i pojam *otočić*: „Prirodno nastali dio kopna okružen morem, površine od 0,01 km² do 1 km²“⁸, zatim pojam *hrid*: „Prirodno nastali dio kopna okružen morem, površine manje od 0,01 km², vidljiv iznad površine mora“⁹ te pojam *greben*: „prirodno nastali dio kopna okružen morem, površine manje od 0,01 km², povremeno potopljen ispod površine mora“.¹⁰ Također, važno je navesti i definiciju koju donosi Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora (United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS) koja otok definira kao: „Prirodno nastalo područje okruženo vodom, iznad razine mora u vrijeme plime“.¹¹ Iako ovim definicijama nisu određene potencijalne promjene kada se govori o povezivanju otoka s kopnom, u Republici Hrvatskoj se mogu definirati dva osnovna tipa otoka s obzirom na način povezanosti otoka i kopna:

- 1) otoci povezani kopnenim nasipom
- 2) otoci spojeni s kopnom mostom¹²

⁵ DŽAJA, K.: **Geomorfološke značajke Dugog otoka**, Geoadria, Zadar, 8/2, 2003., 5, pp. 5-44.

⁶ FARIČIĆ, J.: op. cit. p. 121.

⁷ **Zakon o otocima**, „Narodne novine“, NN 116/18, 29.12.2018.

⁸ **Zakon o otocima**, „Narodne novine“, NN 116/18, 29.12.2018.

⁹ **Zakon o otocima**, „Narodne novine“, NN 116/18, 29.12.2018.

¹⁰ **Zakon o otocima**, „Narodne novine“, NN 116/18, 29.12.2018.

¹¹ FARIČIĆ, J.: op. cit. p. 121.

¹² Ibid

U literaturi postoje različite tipologije podjele otoka s obzirom na veličinu te se temelje na različitim kriterijima. Najčešća podjela jest ona na velike i male otoke pri čemu male otoke čine svi oni čija je površina manja od 10 000 km² te broj stanovnika manji od 500 000. Prema Faričiću: „smatra se kako ovakva podjela nije primjerena za otoke na Sredozemlju te prema toj kategorizaciji, svi hrvatski otoci su zapravo mali otoci jer naši najveći otoci kao što su Krk (405,2 km²) i Cres (405,7 km²) imaju površinu manju od 500 km². Prema Magašu, malim otocima se smatraju svi oni hrvatski otoci koji imaju najviše tri otočna naselja,“¹³ iz čega bi se zaključilo kako je u zadarskom arhipelagu samo četiri velika otoka, a to su: Pag, Ugljan, Pašman i Dugi otok. Prema Zakonu o otocima, a u svrhu planiranja i provedbe programa, mjera i aktivnosti koje su propisane zakonom, otoci se razvrstavaju prema:

- geografskom kriteriju i teritorijalnoj nadležnosti
- udaljenosti od kopna
- specifičnom položaju.

Prema članku 8. „Razvrstavanje otoka po geografskom kriteriju i teritorijalnog nadležnosti, otoci se razvrstavaju na sedam područja:

1. područje obuhvaća otoke Istarske županije: Sv. Nikola, Kuvrsada, Maškin, Sv. Andrija, Sv. Ivan na pučini, Sv. Katarina, Mali Brijun, Vanga (Krasnica) i Veli Brijun
2. područje obuhvaća otoke Primorsko-goranske županije: Krk, Cres, Lošinj, Vele Srakane, Male Srakane, Susak, Unije, Ilovik i Rab
3. područje obuhvaća dio otoka Paga (Grad Novalja) koji pripada Ličko-senjskoj županiji
4. **područje obuhvaća otoke Zadarske županije:** Pag – dio (Grad Pag, Općina Kolan i Općina Povljana), Vir, Ugljan, Pašman, Babac, Ošljak, Dugi otok, Iž, Rava, Silba, Molat, Ist, Olib, Premuda, Vrgada, Sestrunj, Rivanj i Zverinac
5. područje obuhvaća otoke Šibensko-kninske županije: Murter, Prvić, Zlarin, Krapanj, Kaprije, Žirje i Kornat
6. područje obuhvaća otoke Splitsko-dalmatinske županije: Brač, Čiovo, Šolta, Drvenik Veli, Drvenik Mali, Hvar, Vis i Biševo
7. područje obuhvaća otoke Dubrovačko-neretvanske županije: Korčula, Mljet, Lastovo, Šipan, Lopud, Lokrum, Koločep i poluotok Pelješac.“¹⁴

¹³ FARIČIĆ, J.: op. cit. p. 128.

¹⁴ **Zakon o otocima**, Narodne novine, NN 116/18, 29.12.2018.

Prema članku 9. Razvrstavanje otoka prema udaljenosti od kopna, otoci se „dijele na:

1. pučinske otoke – skupina otoka najudaljenijih od kopna
2. kanalske otoke – skupina otoka srednje udaljenosti od kopna
3. priobalne otoke – skupina otoka najbližih kopnu
4. premoštene otoke – skupina otoka mostom povezanih s kopnom.

Pod pučinske otoke spadaju: Unije, Vele Srakane, Male Srakane, Susak, **Premuda, Ist, Molat, Dugi otok**, Ilovik, Kornat, Žirje, Biševo, Vis, Lastovo, Prežba i svi povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci i otočići koji katastarski pripadaju navedenim otocima.

Kanalski otoci su: Cres, Lošinj, **Silba, Olib, Sestrunj, Zverinac, Rivanj, Iž, Rava**, Kaprije, Hvar, Korčula, Mljet, Vrnik i svi povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci i otočići koji katastarski pripadaju navedenim otocima.

Priobalni otoci su: Rab, **Ugljan, Ošljak, Pašman, Babac, Vrgada**, Prvić, Zlarin, Krapanj, Drvenik Mali, Drvenik Veli, Šolta, Brač, Šipan, Lopud, Koločep i svi povremeno nastanjeni i nenastanjeni otoci i otočići koji katastarski pripadaju navedenim otocima. Premošteni otoci su: Krk, **Pag, Vir**, Murter, Čiovo i poluotok Pelješac.¹⁵

Prema članku 10. „Otoci sa specifičnim položajem su otoci:

Vele Srakane, Male Srakane, Ilovik, Susak, Unije i Cres – dio (u sastavu Grada Malog Lošinja); **Premuda, Rava, Ist, Iž, Molat, Silba, Škarda i Olib** (u sastavu Grada Zadra); **Babac** (u sastavu Općine Sv. Filip i Jakov); Zverinac i Lavdara (u sastavu Općine Sali); Vrgada (u sastavu Općine Pakoštane); **Ošljak, Rivanj i Sestrunj** (u sastavu Općine Preko); Prvić (u sastavu Grada Vodica); Kaprije, Krapanj, Zlarin i Žirje (u sastavu Grada Šibenika); Žutsko-sitsko otočje, Kornat i Kornatsko otočje (u sastavu Općine Murter-Kornati); Čiovo – dio, Drvenik Veli i Drvenik Mali (u sastavu Grada Trogira); Čiovo – dio (u sastavu Grada Splita); Pakleni otoci (u sastavu Grada Hvara), Šćedro (u sastavu Općine Jelsa); Svetac / Sveti Andrija i Biševo (u sastavu Grada Komiže); Budikovac Veli (u sastavu Grada Visa); Prežba i Sušac (u sastavu Općine Lastovo); Vrnik (u sastavu Grada Korčule); Koločep, Šipan, Jakljan, Lokrum i Lopud (u sastavu Grada Dubrovnika),¹⁶ a sam pojam Otoka sa specifičnim položajem definira se kao: „otoci i dijelovi otoka kojima se sjedište jedinice lokalne samouprave nalazi na kopnu ili na

¹⁵ **Zakon o otocima**, Narodne novine, NN 116/18, 29.12.2018.

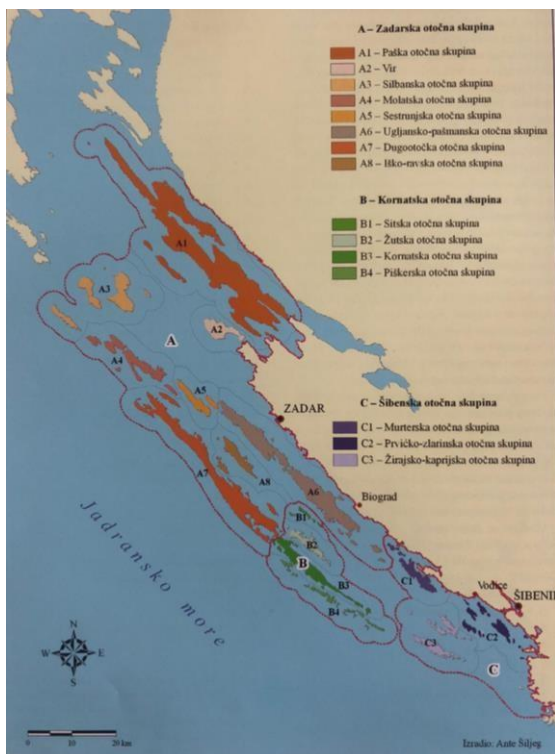
¹⁶ **Zakon o otocima**, Narodne novine, 2018., br. 116, 26. studenog 2018.

drugom otoku¹⁷. Podjela otoka u kategorije pomaže u regulaciji upravljanja otocima u skladu s njihovim specifičnim karakteristikama.

2.2. Karakteristike zadarskih otoka

Kao što je navedeno na početku ovog poglavlja, zadarska otočna skupina podrazumijeva nekoliko manjih otočnih skupina kao što su: Paška, Silbanska, Molatska, Sestrunjska, Ugljansko-pašmanska, Dugootočka te Iško-ravska skupina otoka.

Slika 1 Regionalizacija sjevernodalmatinskih otoka

Izvor: FARIČIĆ, J.: **Geografija sjevernodalmatinskih otoka**. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 108

Na slici se vidi kako zadarska otočna skupina čini najveću otočnu skupinu sjevernodalmatinskih otoka sa ukupno 255 otoka, otočića i hridi. Iako je otok Pag površinom najveći, za potrebe ovog diplomskog rada uzimati će se podatak da je Dugi otok površinom najveći iz razloga što je otok Pag jedini hrvatski otok koji administrativno pripada dvjema županijama; Zadarskoj te Ličko senjskoj. Pod Pašku otočku skupinu spadaju otoci Pag, Vir, Škrda i Maun.

¹⁷ Ibid

2.2.1. Otoci koji administrativno pripadaju pod Zadarsku županiju

U okviru ovog poglavlja koji se tiče otoka koji administrativno pripadaju Zadarskoj županiji, pružiti će se detaljan pregled nekoliko ključnih otoka i njihovih karakteristika. Iako se u raznim literaturama svrstava u nenaseљene otoke „otok Maun je periodično naseљeni otok koji administrativno pripada Zadarskoj županiji te ima površinu od 8.5 km². Nalazi se između otoka Paga i Oliba te se smatra manjim otokom.“¹⁸

Za potrebe ovog rada, otok Škrda se neće obraditi jer bez obzira što spada pod Pašku otočnu skupinu, administrativno pripada Ličko-senjskoj županiji¹⁹.

Otok Pag peti je po veličini hrvatski otok s površinom od 284.56 km² te se pruža u pravcu SZ-JI u duljini od 58.25 km. „S morfološkog aspekta Pag čini produžetak Ravnih kotara prema kvarnerskoj otočnoj skupini, u koju se "uvlači" poput klina. Izrazitija je prirodna granica prema kontinentalnoj unutrašnjosti Gorske Hrvatske, koju čini hrbat Velebita, čija se padina strmo spušta prema Velebitskom kanalu.“²⁰ Obzirom, kako je već prije navedeno, da je otok Pag administrativno podijeljen između Zadarske i Ličko-senjske županije, autorica će za potrebe diplomskog rada obraditi statističke podatke koji su vezani uz mjesta koja administrativno pripadaju Zadarskoj županiji, a to su Grad Pag, općina Kolan te općina Povljana.

¹⁸ PERIČIĆ, Š.: **Otok Maun u prošlosti**, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zbornik radova, Zadar, 2004., pp. 77 – 84.

¹⁹ **Zakon o otocima**, „Narodne novine“, NN 116/18, 29.12.2018.

²⁰ FARIČIĆ, J.: **Otok Pag na starim kartografskim prikazima**, Geoadria, Zadar, Volument 8/1, 2003., pp. 47-126.

Slika 2 Paški most

Izvor: Morski.hr, <https://morski.hr/2020/05/06/paski-most-ce-nocu-od-15-do-21-svibnja-bitu-zatvoren-za-sav-promet/> (6.4.2021.)

Paški most spaja otok Pag s kopnom, a za prometnu povezanost bitna je i trajektna veza Prizna-Žigljen te katamaranska linija koja prometuje na relaciji Novalja - Rijeka.²¹ Posebnosti otoka Paga su brojni izvori pitke vode koja s Velebita dolazi ispod mora, a upravo blizina planine određuje klimatske uvjete na otoku. Naime, iako na otoku većinom prevladava mediteranska klima, zbog jake bure istočni dio otoka sasvim je ogoljen²², a samim time i rjeđe naseljen.

Slika 3 Otok Vir

Izvor: WiraufWir.com, <https://www.wiraufvir.com/index.php/hr/otok-vir/o-viru/45-o-otoku-vir> (6.4.2021.)

²¹ LONČAR, N.: **Geomorfološka regionalizacija srednjeg i južnog dijela otoka Paga**, Geoadria, Zadar, 14, 2009, 1, pp 5 - 25

²² LONČAR, N.: **Geomorfološka regionalizacija srednjeg i južnog dijela otoka Paga**, Geoadria, Zadar, 14, 2009, 1, pp 5 - 25

Otok Vir nalazi se u Virskome moru te se pruža u pravcu ZSZ-IJI te je dug 10.12 km, a najveća širina mu je 4.25 km. Površina otoka iznosi 22.076 km².²³ Vir spada u male hrvatske otoke te je od 1976. sa kopnom spojen mostom te je na taj način postao i dio kopna, dok je 2010. godine izgradnjom obilaznice mjesta Privlaka znatno smanjena udaljenost otoka od Zadra, a samim time je značajno poboljšan život na otoku što je omogućilo da se „razvija puno brže u odnosu na susjedne općine i ostale dijelove Zadarske županije, ali i u odnosu prema cijeloj Jadranskoj Hrvatskoj“²⁴. Unatoč ubrzanom urbanističkom razvoju zahvaljujući dobroj prometnoj povezanosti s ostatkom kopna, između dva Svjetska rata, na otoku dolazi do „bespravne gradnje“ masovnim prodavanjem zemljišta za izgradnju vikendica, prvenstveno zbog nezadovoljstva stanovnika otoka potencijalnom izgradnjom nuklearne elektrane, što je dovelo do stihijske preobrazbe Vira. Otok Vir danas predstavlja urbanizirani prostor s 3.000 stalnih stanovnika²⁵ koji posjeduje snažno razvijenu turističku ponudu čemu u prilog govori činjenica da je Vir 2020. godine uzimajući u obzir pandemiju uzrokovanu virusom COVID-19, do mjeseca rujna ostvario preko 2 milijuna noćenja te time postao rekorder na Jadranu.²⁶

Slika 4 Otok Rivanj

Izvor: TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/otok-rivanj/8> (6.4.2021.)

²³ MAGAŠ, D.: **Otok Vir**, Sveučilište u Zadru i Općina Vir, Zadar, 2016., p.13

²⁴ Op. cit., p. 14

²⁵ Op. cit. p. 14

²⁶ **Vir prvi u Hrvatskoj ostvario dva milijuna noćenja**, <https://ezadar.net.hr/biznis/3889014/vir-prvi-u-hrvatskoj-ostvario-dva-milijuna-nocenja/>, ezadar, (3.4.2021.)

Sestrunjsku otočnu skupinu čine otoci Rivanj i Sestrunj: „Rivanj je jedan od najmanjih naseljenih otoka zadarske otočne skupine sa duljinom obalne crte od 10,3 km te ukupnom površinom 5,7 km². Ovaj otočić se pruža u smjeru SZ – JI i čini prirodni produžetak Ugljana.“²⁷ Danas na otoku živi svega petnaestak, mahom starijih mještana, a jedan od glavnih razloga jest oskudica vode²⁸ kao i u velikoj većini otoka zadarskog arhipelaga.

Slika 5 Otok Sestrunj

Izvor: TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/otok-sestrunj/7> (6.4.2021.)

Sestrunj je srednji veliki otok sa površinom od 15.41 km² i duljinom obalne crte od 29.35 km. Trenutno na otoku živi 48 mještana. Okružen je Sestrunjskim kanalom na jugoistoku, Rivanjskim na sjeverozapadu te Srednjim kanalom na jugu.²⁹

Ugljansko – pašmansku otočnu skupinu čine otoci Ugljan, Ošljak, Galevac, Pašman, Babac i Vrgada.

²⁷ ŠRPLJAN, N.: **Toponimija i govor otoka Rivnja**, Folia Onomastica Croatica, Zadar, 1, 2017., 26, pp 69 – 101

²⁸ Ibid

²⁹ **Otok Sestrunj**, TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/otok-sestrunj/7> (5.4.2021)

Slika 6 Otok Ugljan

Izvor: TZM Ugljan, <https://ugljan.lin25.mojsite.com/hr/ugljan/otok-ugljan.html> (6.4.2021.)

Otok Ugljan podijeljen je na tri općine, a to su Preko, Kali i Kukljica te općini Preko pripadaju sva naselja otoka Ugljana osim Kali i Kukljice te naselja Rivanj i Sestrunj koji se nalaze na istoimenim otocima. Otok Ugljan povezan je sa regionalnim središtem, gradom Zadrom trajektnom linijom Preko – Zadar koja pristaje u luci Gaženica, te brodska linija koja pristaje u centru grada, te je to ujedno i najprometnija linija nacionalnog prijevoznika Jadrolinija.³⁰ Otoci Ugljan i Pašman povezani su mostom Ždrelac. Duljina otoka Ugljana je 22 km, proteže se u pravcu SZ – JI, a površina otoka iznosi 51.05 km².³¹ Svojom veličinom spada u srednje velike naseljene otoke te ima 6157 stanovnika.³² Otok je podijeljen na 7 katastarskih općina: „Ugljan (13.45 km² s otočićima i hridima Idula, Hrid i Školjić), Lukoran (9.96 km²), Sutomišćica (3.74 km²), Poljana (2.61 km²), Preko (6.08 km² s Ošljakom, i Galevcem/Školjićem), Kali (9.08 km²) i Kukljica (6.98 km²) s otočićima Mišnjakom, Velim školjem, Bisagom, Puohljibom, Golcem i Karantunom.“³³

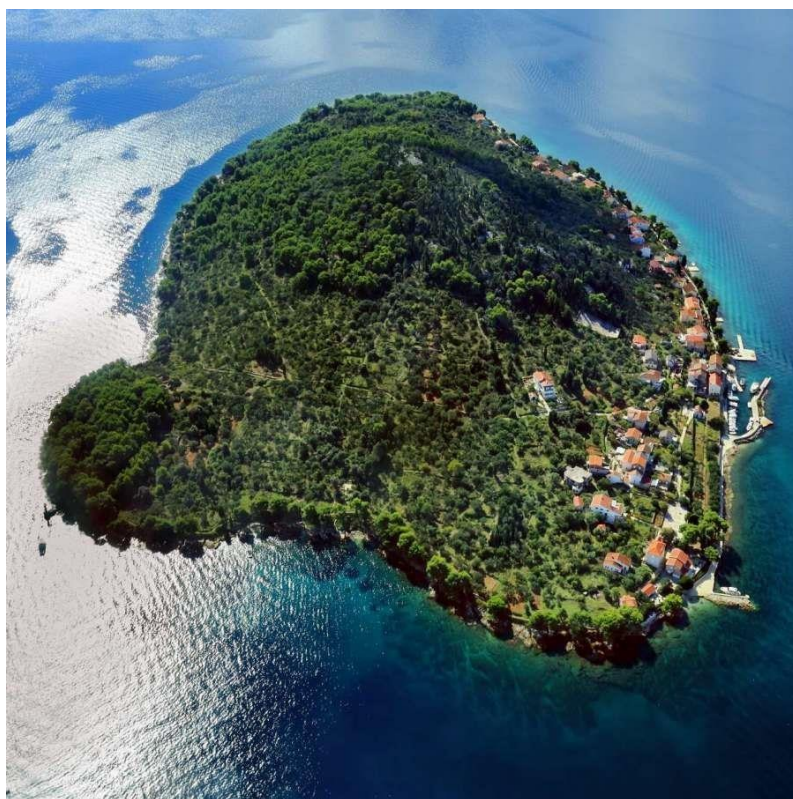
³⁰ „Brodsko linija Preko – Zadar i lani najprometnija“, <https://www.nasiskolji.hr/2020/02/19/linija-preko-zadar-i-lani-najprometnija-trajektna-na-cetvrtome-mjestu/>, (5.4.2021)

³¹ FARIČIĆ, J., MAGAŠ D.: *Geografska obilježja otoka Ugljana*, Prošlost i sadašnjost otoka Ugljana, Zbornik radova, Zadar, 2012, pp. 19 – 89.

³² *Popis stanovništva 2011*, <https://www.dzs.hr/> (6.4.2021.)

³³ Ibid

Slika 7 Otok Ošljak

Izvor: TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/osljak-lazaret/6> (6.4.2021.)

Otok Ošljak, ili kako bi tamošnji mještani rekli – Lazaret najmanji je naseljeni otok u Jadranskom moru. Nalazi se na samo pola nautičke milje udaljenosti od mjesta Preko. Sa svojom površinom od 0.39 km² i 29 stanovnika³⁴, predstavlja pravi „mali raj“ zadarskog arhipelaga. Otok je nastanjen još od doba Ilira te se na njemu nalazi crkva Sv. Marije iz 6. stoljeća. Otok je od 1985. godine pod zaštitom kao značajni krajobraz.³⁵ Posebnost ovog otoka jest što se svi njegovi stanovnici prezivaju istim prezimenom – Valčić, a svoje ime Lazaret, dobio je u prvoj polovici 17. stoljeća kada je na otoku izgrađen lazaret – karantena za zaštitu od kuge.³⁶

³⁴ Ošljak – Lazaret, TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/osljak-lazaret/6> (6.4.2021.)

³⁵ Otok Ošljak, Natura Jadera, <https://natura-jadera.com/prirodne-vrijednosti/znacajni-krajobrazi/otok-osljak/> (6.4.2021.)

³⁶ ŽUŽAK, V.: Ante Toni Valčić, Riječnik govora otoka Ošljaka, Čakavska rič, Split, 1, 2012., 1-2. pp. 121 – 124.

Slika 8 Otočić Školjić

Izvor: HTZ, Croatia.hr, <https://croatia.hr/hr-HR/ugljan> (6.4.2021.)

Otočić Galevac (Školjić), udaljen je od Preka osamdeset metara te je povremeno nastanjen. Galevac su od zadarskog plemića Milanje, 1446. godine dobili Franjevci trećoredci koji su se po cijenu vlastitog života brinuli za oboljele od kuge kada bi otok bio pretvoren u lazaret³⁷. Na Školjiću se nalazi samostan Sv. Pavla Pustinjaka u kojem je početkom 20. stoljeća djelovala fratarska gimnazija, koja je kasnije dobila i pravo javnosti, jer je nakon pada Zadra pod Italiju Rapalskim ugovorom iz 1920., bila jedina hrvatska gimnazija između Senja i Šibenika te su je osim sjemeništarača pohađali i ostali đaci.³⁸

Otok Pašman najveći je otok Ugljansko – pašmanske otočne skupine sa površinom od 60,11 km². Pašman je podijeljen na dvije općine, Pašman i Tkon te se na njemu nalazi još 9 naselja: Ždrelac, Banj, Dobropoljana, Neviđane, Mrljane, Barotul, Mali Pašman, Kraj i Ugrinić.³⁹ Povezan je trajektnim linijama sa Biogradom na Moru i Zadrom te mostom Ždrelac sa Ugljanom.

³⁷ Galevac, TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/galevac/5> (6.4.2021.)

³⁸ Ibid

³⁹ MAGAŠ, D.: **Geografski položaj i osnovna prirodno – geografska obilježja otoka Pašmana**, Geografski glasnik, Zadar, 1984., 46, pp. 53 - 71

Slika 9 Most Ždrelac

Izvor: TZ općine Pašman, <https://www.pasman.hr/hr/zdrelac> (6.4.2021.)

Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture je na početku 2021. godine financiralo studiju predizvodljivosti mosta otok Pašman – kopno sa 700.000,00 kn. Duljina mosta iznosila bi 2,2 km te bi prelazio preko otočića Ričul prema otoku Pašmanu, a trasa bi se nadovezala na već postojeću prometnicu D110⁴⁰ koja bi most spajala s glavnom prometnicom Ugljana i Pašmana. Iako se smatra kako bi gradnja mosta označila prekretnicu za razvoj otoka Pašmana, rastom cijena nekretnina i sveopćim standardom života otočana, otočko stanovništvo je podijeljeno te smatraju kako bi mostom, njihov otok izgubio otočki šarm koji je nakon izgradnje mosta izgubio i otok Vir.

Otok Babac nalazi se na sredini između mjesta Turanj na Kopnu i mjesta Pašman na otoku Pašmanu. Površinom od 69 ha spada u manje otoke zadarskog arhipelaga te je jedini naseljeni otočić u arhipelagu od 16 otočića između Turnja na kopnu i otoka Pašmana.⁴¹ Od 2018. godine nije dio naselja Turanj, već zasebno naselje u Općini Sv. Filip i Jakov.⁴² Babac je, kao i većina zadarskih otoka u tadašnje vrijeme, bio pod vlašću Mletačke Republike koja ga je davala u zakup. Od 14. stoljeća se koristi u privredne svrhe te se na njemu nalazila solana. Tijekom 16.

⁴⁰ Studija predizvodljivosti most Pašman – kopno uskoro završena, Otok Pašman, <https://www.otokpasman.hr/studija-predizvodljivosti-most-pasman-kopno-uskoro-završena/>, (5.11.2021.)

⁴¹ SORIĆ, S.: Utvrđeni ljetnikovac obitelji de Soppe na Babcu, Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, 2008., 50, pp 47 – 62.

⁴² Otok Babac postaje samostalno naselje i više nije dio kopnenog naselja Turanj, <https://morski.hr/2018/05/15/otok-babac-postaje-samostalno-naselje-i-vise-nije-dio-kopnenog-naselja-turanj/>, (5.11.2021.)

stoljeća imao je 44 stanovnika koja su se doselila na otok bježeći pred Turcima koji su pustošili sela biogradskog primorja.⁴³

Otok Vrgada sa svojom površinom od 3,67 km² spada u male otoke zadarskog arhipelaga. Otok spada pod Općinu Pakoštane te je od kopna udaljen 2,5 nautičkih milja⁴⁴. Prema zadnjem popisu stanovništva, na otoku živi 249 otočana.⁴⁵ Ostali otočići između Turnja i otoka Pašmana, bez obzira što ih ima 15, nisu uzeti u obradu iz razloga što nisu naseljeni.

Slika 10 Otok Galešnjak

Izvor: Live Cam Croatia, <https://www.livecamcroatia.com/hr/opce/otok-ljubavi-galesnjak/>, (10.01.2022.)

Otočić koji bi se trebao izdvojiti iz te skupine jest Galešnjak, zbog svog jedinstvenog srcolikog oblika. Otočić je privukao pažnju javnosti kad ga je Google Earth proglasio „jednim od nekoliko srcolikih fenomena“, a uvršten je i na Forbesovu listu najromantičnijih destinacija za Valentinovo⁴⁶ te se njegovim fotografijama promovira i TZ Zadarske županije.

⁴³ Ibid

⁴⁴ BOGNAR, A., CRKVENČIĆ, I., MALIĆ, A. i dr.: **Geografske značajke i suvremeni procesi na otoku Vrgadi**, Geografski glasnik, 1990., 52, pp 91 – 110.

⁴⁵ **Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2011.**, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_01/h01_01_01_zup13_3174.html (5.11.2021.)

⁴⁶ **Galešnjak otok ljubavi**, <https://morski.hr/2021/02/14/galesnjak-otok-ljubavi/>, (10.01.2022.)

2.2.2. Otoci koji administrativno spadaju pod Grad Zadar

Grad Zadar pod svojim administrativnim područjem, osim onih na kopnu, ima i 8 otoka, a to su: Olib, Silba, Premuda, Rava, Ist, Molat, Iž i Škarda. Navedeni otoci dijele se u tri otočne podskupine:

- Silbanska otočna skupina (Silba, Olib, Premuda)
- Molatska otočna skupina (Molat, Škarda, Ist, Tun Veli)
- Iško – ravska otočna skupina (Iž, Rava)⁴⁷

Otok Silba dio je sjevernodalmatinskih otoka unutar zadarske skupine, odnosno dio silbenske podskupine u koju još spadaju otoci Olib i Premuda. Jedan je od šezdesetak naseljenih hrvatskih otoka i sastavni je dio Grada Zadra od 1993. godine. Prije toga je bila dio Općine Silba koja je obuhvaćala otoke, odnosno naselja na istoimenim Olib i Premuda te otočići Zmorašnji, Srednji i Južni greben te grebeni Hrid i Školjić.⁴⁸ Sa površinom od 14,27 km² ovaj otok je 29. po veličini među hrvatskim otocima i samim time se svrstava u male jadranske otoke. Od Grada Zadra je udaljena 52,3 km, tj. 28 nautičkih milja te je najsjeverniji i najudaljeniji otok zadarske skupine.⁴⁹ Zbog velike očuvanosti šumskog raslinja smatra se kako je Silba, uz otok Mljet, najšumovitiji i najzeleniji hrvatski otok. Također jedna od velikih posebnosti ovog otoka je ta što je promet na otoku zabranjen za motorna vozila. Jedino dozvoljeno motorno vozilo je moped poštara i raznosača vode, a promet traktorima je dozvoljen isključivo neposredno prije dolaska i odlaska trajekta.

Otok Olib je površinom najveći od tri otoka silbenske podskupine otoka zadarskog arhipelaga. Nalazi se između otoka Paga i otoka Silbe. Otok se proteže u pravcu sjever – jug i time odudara od ostalih pravaca pružanja zadarskih otoka čiji smjer je sjeverozapad – jugoistok. Sa površinom od 26,13 km² je 18. po veličini od hrvatskih otoka, a 5. od zadarskih otoka.⁵⁰ Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, Olib je brojio 140 stanovnika, no prema zadnjem Popisu stanovništva 2021. godine, događa se demografski pad te sada populaciju otoka čini 113 osoba⁵¹. Nije to ništa začuđujuće, obzirom da otok iz godine u godinu bilježi konstantni pad

⁴⁷ FARIČIĆ, J.: **Geografija sjevernodalmatinskih otoka**. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 107

⁴⁸ MUŽINIĆ, J., PURGER, J. J. (ur): **Otok Silba, prirodno i kulturno blago**, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013., p. 20

⁴⁹ Op. cit., p. 21.

⁵⁰ D. MAGAŠ, J. FARIČIĆ.: **Problemi suvremene socio – geografske preobrazbe otoka Oliba**, Geoadria, Zadar, 2002., 7/2, pp 35 – 62.

⁵¹ **Prvi rezultati Popisa 2021.**, <https://popis2021.hr/index.html>, (21.01.2022.)

stanovništva koji su primorani napustiti otok u potrazi za „boljim životom“. Najviše Olibljana između dva svjetska rata iselilo je u SAD i Južnu Ameriku (Argentinu). „Otok je jedan od najnižih u zadarskoj otočnoj skupini . Najviši je vrh otoka (Kalac) visok tek 74 m. Otok te otočići Morovnik (0,2 km²), Planik (1,3 km²) i Planičić (0,07 km²) te hridi Kurjak (0,01 km²), Šip, Fučin i Pohlib čine jedinstvenu katastarsku općinu površine 2 740 ha od čega je kultivirano tlo činilo i do 1/3 u razdoblju najintenzivnijeg vrednovanja.“⁵² Prema upravno-teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske otok Olib, kao i otok Silba i Premuda, od 1993., pripada Gradu Zadru u Zadarskoj županiji, dok je do 1993. pripadao Općini Siba: „Olib je od srednjeg vijeka zasebna župa silbanskog dekanata Zadarske nadbiskupije, što svjedoči o određenoj višestoljetnoj lokalnoj upravno-teritorijalnoj samostalnosti.“⁵³ Iako na otoku većinom prevladavaju vikendice, turizam nije razvijen do te mjere da bi se moglo reći da utječe na gospodarstvo otoka te na otoku u ljetnim mjesecima najviše ljetuju iseljenici s Oliba. Otok je povezan sa Gradom Zadrom brzobrodskom linijom Premuda – Silba – Olib te trajektnom linijom Zadar – Ist – Olib – Silba – Premuda – Mali Lošinj.

Slika 11 Premuda, luka Krijal

Izvor: <https://www.zadarskolist.hr/clanci/19102021/završeni-radovi-u-luci-krijal-na-premudi>, (11.01.2021.)

Otok Premuda najmanji je otok u silbenskoj skupini zadarskih otoka. Također, otok je i sa najmanje stanovnika, kojih prema zadnjem Popisu stanovništva iz 2021. ima tek 61.⁵⁴

⁵² D. MAGAŠ, J. FARIČIĆ.: **Problemi suvremene socio – geografske preobrazbe otoka Oliba**, Geoadria, Zadar, 2002., 7/2, pp 35 – 62.

⁵³ Ibid

⁵⁴ Prvi rezultati Popisa 2021., <https://popis2021.hr/index.html>, (21.01.2022.)

Premuda ima površinu od 8.61 km² i pripada vanjskom nizu zadarskih otoka: „Nalazi se između otoka Ilovika i Škarde (SZ - JI) te između otoka Silbe i otvorenog dijela Jadranskog mora (SI - JZ). Od Ilovika, tj. lošinjske skupine otoka Premudu dijele Kvarnerička vrata, od otoka Škarde Premudska vrata, a od Silbe Silbanski kanal. U granicama mjerničke općine otoku pripadaju i otok Škarda, otočići Grujica (statistički pripada naselju Silba) i Strošnjak (Lutrošnjak, Školj; SZ od Premude) te hridi Hripa, Masarine, Plitka Sika, Veli Bračić i Mali Bračić (SZ i Z od Premude). Prema suvremenom upravno-teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske, Premuda pripada Gradu Zadru, jedinici lokalne samouprave. Prema crkveno-teritorijalnom ustroju Hrvatske, otok kao samostalna župa, pripada silbanskom dekanatu Nadbiskupije zadarske. Otok s pripadajućim otočićem Grujicom predstavlja krajnji SZ dio Zadarske županije.“⁵⁵ Kao najveći problem razvitka otoka potrebno je navesti vodoopskrbu jer je sama prirodna opskrba otoka vodom izrazito slaba. U prošlosti se taj problem rješavao seoskom vodospremom, no danas svako kućanstvo na otoku ima vlastitu cisternu s vodom (gusternu). Otok je povezan sa Zadrom brzobrodskom linijom Zadar – Premuda – Silba – Olib te trajektnom linijom Zadar – Ist – Olib – Silba – Premuda – Mali Lošinj.

Molatska otočna skupina obuhvaća otoke Molat, Ist, Škarda te Tun Veli. Otoci Škarda i Tun Veli su nenaseljeni otoci.

Otok Ist važan je dio molatske otočne skupine i „prema upravno-teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske od 1993. Ist i Škarda s pripadajućim otočićima, hridima i akvatorijem, sastavni su dio Grada Zadra. Prethodno (1961.-1993.) su bili dio Općine Zadar, a prije toga (1952.-1961.) upravno-teritorijalno pripadali su općini Molat, sa sjedištem na istoimenom otoku, koja je obuhvaćala otoke, odnosno naselja, Molat (Molat, Brgulje i Zapuntel) i Ist sa Škardom.“⁵⁶ Otok Škarda je nenaseljena od 2001. godine. Na oba otoka se razvilo jedno istoimeno naselje: „na Istu je to u središnjem, najužem dijelu otoka, s izlazima na uvale Široka i Kosirača.“⁵⁷ Na Škardi se razvio istoimeni izdvojeni dio, odnosno zaselak Ista, Škarda na SI dijelu otoka uz uvalu Trate (Sv. Andrija). Površinom od 9,73 km² s 23,03 km obalne crte Ist je 32. po veličini među hrvatskim otocima i svrstava se u male jadranske otoke. Također, Škarda s 3,78 km² i 12,27 km obalne crte mali je hrvatski otok. Pravac pružanja otoka je dinarski (SZ-JI). Udaljenost krajnjih točaka otoka Ista u smjeru sjever-jug je 4,3 km od najsjevernijeg rta Tuf do najjužnijeg Benuš, a širina u pravcu istok-zapad 5,3 km od najzapadnijeg, Škardskog rta do

⁵⁵ D. MAGAŠ, J. FARIČIĆ, M. SURIĆ: **Prirodno - geografska obilježja otoka Premude u Zadarskom arhipelagu**, Geoadria, Zadar, 1999., 4, pp 61 – 88.

⁵⁶ D. MAGAŠ: **Prirodno geografska osnova – potencijal razvoja otoka Ista i Škarde**, Odjel za geografiju i Centar za istraživanje krša i priobalja, Sveučilište u Zadru, Zadar, p 68.

⁵⁷ Ibid

najistočnijeg rta Jabučni. U najužem dijelu, između uvala Široka i Kosirača, praktički uz naselje, otok je širok jedva 470 m.“⁵⁸

Slika 12 Otok Ist

Izvor: HTZ, <https://croatia.hr/hr-HR/Odredista/Otoci/Otok/Ist?ZHNcNTI5>, (11.01.2022.)

Prema Popisu stanovništva 2011. godine broj stanovnika otoka bio je 178, međutim prema novom Popisu iz 2021. dogodio se pad broja stanovnika te on sada iznosi 149.⁵⁹ Kao i većina otoka koji su pod Gradom Zadrom, Ist nema razvijen masovni turizam, već se odmor gostima nudi u privatnim kućama za odmor.

Molat je otok sa površinom od 22,17 km² te duljinom obalne crte od 51,59 km.⁶⁰ Nalazi se između otoka Ista na sjeverozapadu te otoka Tun Veli, Sestrunj i Dugi otok na jugu: „od otoka Ista ga dijeli 155 metara širok i svega 6 metara dubok tjesnac Tisno.“⁶¹ Na otoku se nalaze tri naselja: istoimeni Molat, Brgulje i Zapuntel. Položaj i veličina Molata oduvijek su bili presudni za njegov život i značenje. „Udaljenost od Zadra, relativno slabe veze s drugim susjednim otocima, malena i s tim u vezi i nedostatak znatnijih površina za agrarnu valorizaciju,

⁵⁸ Ibid

⁵⁹ **Popis stanovništva 2011.:**

https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/firstres/htm/H11_Zup33_5207.html, (11.01.2021.)

⁶⁰ FARIČIĆ, J.: **Geografija sjevernodalmatinskih otoka**. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 132

⁶¹ D. MAGAŠ.: **Molat – prilog geografskim istraživanjima u zadarskoj regiji**, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar, 1981., p. 356

uvjetovala su da je Molat među otocima Zadarskog otočja uvijek imao manje značenje od većih otoka na kojima je gospodarska aktivnost bila znatno istaknutija (Pag, Dugi otok), od onih u neposrednoj blizini Zadra (Ugljan, Pašman) ili od onih koji su zbog različitih povoljnosti razvili u određenim razdobljima određene grane privređivanja (Olib, Silba, Ist, Premuda, Iž).⁶² U novije vrijeme dolazi do valorizacije otoka Molata i njegovih resursa, i to ne samo u turističke svrhe, te je tako Sveučilište u Zadru kroz projekt Arhipelagos odlučilo valorizirati brownfield lokaciju (staru vojarnu) za potrebe „povezivanja akademske zajednice sa lokalnom s ciljem istraživanja i revitalizacije otočnog prostora“⁶³. Otok Molat povezan je sa Zadrom brzobrodskom linijom Zadar – Molat – Zapuntel – Brgulje – Ist te trajektnom linijom Zadar – Rivanj – Sestrunj – Zverinac – Molat.

Iško – ravska otočna skupina obuhvaća otoke Iž i Ravu. Otok Iž nalazi se između otoka Ugljana i Dugog otoka, te je površine 16,51 km² sa duljinom obalne crte od 35,22 km. Na otoku se nalaze dva istoimena mjesta; Veli Iž i Mali Iž. Broj stanovnika ova dva mjesta, prema Popisu 2011., iznosi 183 stanovnika Malog Iža te 376 stanovnika Velog Iža.⁶⁴ Prema Popisu 2021. ta brojka iznosi 327 stanovnika Velog Iža i 192 stanovnika Malog Iža.⁶⁵ Otok je povezan sa Gradom Zadrom trajektnom i brzobrodskom linijom.

Slika 13 Otok Rava

Izvor: <https://www.facebook.com/OtokRava/>, (12.01.2021.)

⁶² Op. cit. p. 358

⁶³ **Rekonstrukcija zgrade bivše vojarnе na otoku Molatu**, <https://uzz.unizd.hr/infrastrukturni-projekti/rekonstrukcija-zgrade-bivse-vojarne-na-otoku-molatu>, (12.01.2022.)

⁶⁴ **Popis stanovništva 2011.**, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/firstres/htm/H11_Zup33_5207.html, (12.01.2022.)

⁶⁵ **Prvi rezultati Popisa 2021.**, <https://popis2021.hr/index.html>, (21.01.2022.)

Rava je otok koji se „nalazi između otoka Iža i Dugog otoka od kojih ih dijele Iški i Ravski kanal. Dužina je otoka 4,925 km, a najveća je širina 1,475 km. Izdužen je u dinarskom smjeru (NW - SE).“⁶⁶ Sa površinom od 3,63 km² spada u najmanje otoke Jadrana.⁶⁷ Istoimena naselja, Mala Rava i Vela Rava smještene su na jugozapadnoj strani otoka. Broj stanovnika otoka, prema Popisu stanovništva 2011. iznosi 108,⁶⁸ a prema Popisu stanovništva 2021. ta brojka je 70.⁶⁹ Otok Rava je povezan sa Zadrom trajektnom i brzobrodskom linijom.

2.3. Demografija otoka zadarskog arhipelaga

Jedna od glavnih odlika demografije na zadarskom otočnom području jest izrazita depopulacija sa emigracijskim i/ili egzodusnim tipom: „Sjevernodalmatinski otoci, uz rijetke iznimke, depopulacijski su prostor u kojem prevladavaju različite inačice emigracijskog općeg kretanja stanovništva te, formalno, slaba i vrlo slaba regeneracija imigracijom“.⁷⁰ Većina emigracija dogodila se između dva svjetska rata te nešto intezivnije nakon Drugog svjetskog rata kada se iseljavalo većinom mlado i radno sposobno stanovništvo u veća regionalna središta na kopnu, ali i u inozemstvo. Nepovratni egzodus otočnog stanovništva utjecao je na smanjenje nataliteta te na povišenu stopu mortaliteta: „U nekim se naseljima nije rodilo nijedno dijete već godinama (u Sestrinju od 1982., Brguljama od 1983., Zverincu 1984. te Rivnju od 1990.)“.⁷¹

Tablica 2 Kretanje broja stanovništva 2001. i 2021. godine

Naselje	2001.	2021.
o. Pag	4350	3238
o. Vir	1608	3196
o. Premuda	58	63
o. Silba	265	364
o. Olib	147	123
o. Ist	202	149
o. Molat	207	301

⁶⁶ MAGAŠ D., FARIČIĆ J.: *Prirodno – geografska obilježja otoka Rave u Zadarskom arhipelagu*, Geoadria, Zadar, 1999., 4, pp 33 – 60.

⁶⁷ FARIČIĆ, J.: *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 132.

⁶⁸ **Popis stanovništva 2011.**,

https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/firstres/htm/H11_Zup33_5207.html, (12.01.2022.)

⁶⁹ **Prvi rezultati Popisa 2021.**, <https://popis2021.hr/index.html>, (21.01.2022.)

⁷⁰ FARIČIĆ, J.: *Geografija sjevernodalmatinskih otoka*. Školska knjiga, Zagreb, 2012., p. 291.

⁷¹ Op. cit. p. 304.

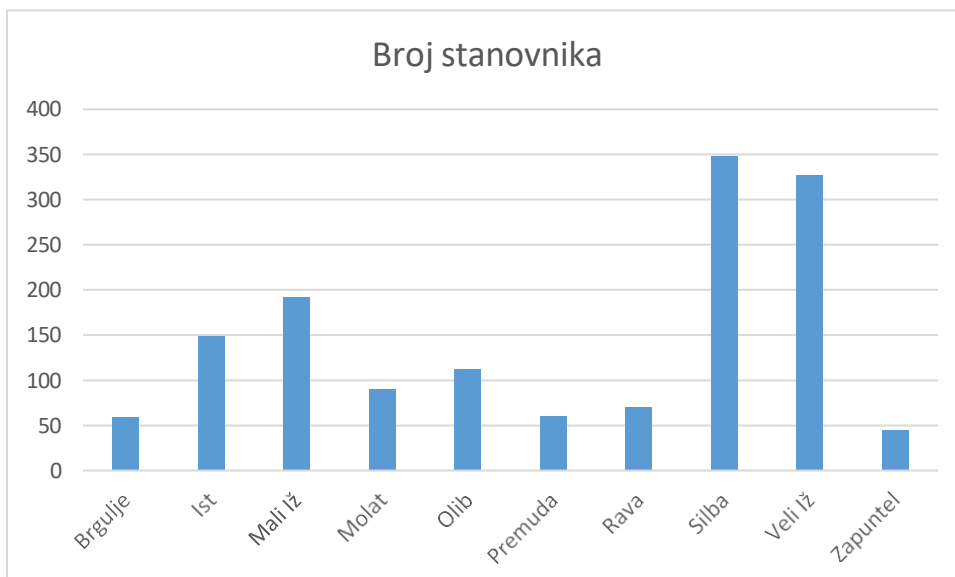
o. Sestrunj	48	51
o. Rivanj	22	23
o. Zverinac	48	56
o. Ugljan	6164	5747
o. Ošljak	18	37
o. Iž	557	527
o. Rava	98	70
Dugi Otok	1772	1731
o. Pašman	2711	2922

Izvor: obrada autorice prema: **Državni zavod za statistiku**, dzs.hr, <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> (23.09.2023.)

U tablici iznad vidi se kretanje broja stanovništva iz popisa stanovništva 2001. i 2021. godine. Iz tablice je vidljivo kako većina otoka ima rast broja stanovnika 2021. godine u odnosu na 2001. osim otoka Paga (Grad Pag i naselja koja spadaju pod Zadarsku županiju), Oliba, Ista, Ugljana, Iža, Rave i Dugog otoka.

Prema Popisu stanovništva 2021. na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru živi 1.454 stanovnika, dok je ta brojka na Popisu 2011. iznosila 1.517 stanovnika.⁷² Iz navedenog se može zaključiti da je broj stanovnika na otocima koji administrativno pripadaju pod Grad Zadar opao u zadnjih 10 godina za 63 stanovnika, odnosno za 4,16%.

Graf 1 Broj stanovnika otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru

Izvor: obrada autorice prema: **Prvi rezultati Popisa 2021.**, <https://popis2021.hr/index.html>, (21.01.2022.)

⁷² **Popis stanovništva 2011.**, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/firstres/htm/H11_Zup33_5207.html, (27.01.2023.)

Prema Popisu stanovništva 2021. na otocima koji administrativno pripadaju Zadarskoj županiji živi 18.103 stanovnika,⁷³ a ta je brojka na Popisu stanovništva 2011. iznosila 19.096⁷⁴. Prema statističkim podacima zaključuje se kako je broj stanovnika na otocima koji administrativno pripadaju Zadarskoj županiji opao u zadnjih 10 godina za 993 stanovnika, odnosno za 5,2%. Međutim, broj stanovnika na otocima je veći nego što je obuhvaćeno službenom statistikom, iz razloga što se događaju migracije otočnog stanovništva na dnevnoj i tjednoj razini. Odnosno, popisom su obuhvaćena ona kućanstva i stanovnici koji žive na otocima, dok vikendom otoke posjećuju vlasnici kuća za odmor te oni koji posjeduju zemlju i brodice, kojima je prebivalište prijavljeno u urbanim sredinama, odnosno naseljima i gradovima na kopnu. Ono što uvelike doprinosi migracijama otočkog stanovništva je i prometna povezanost otoka sa kopnom te je za očekivati kako će dnevne migracije biti veće na otocima koji su dobro povezani brodskim linijama s kopnom, kao što su otoci Ugljan, Pašman i Dugi otok. Na malim i udaljenim otocima, kao što je većina otoka koja pripada administrativno Gradu Zadru, jako su male dnevne i tjedne migracije zbog nedovoljnog broja brodskih linija koji bi ih povezali sa njihovom jedinicom lokalne samouprave. Takve linije najčešće se održavaju jednom do dva puta dnevno (odlazak s otoka te povratak na otok) te to svakako nije dovoljno da bi se na otoku razvilo pozitivno društveno i gospodarsko ozračje koje je pogodno za naseljavanje mladih ljudi, mladih obitelji koje bi bile glavni pokretač pozitivnog demografskog trenda. Svemu navedenome sigurno ne ide u prilog ni činjenica kako otoci Zadarskog arhipelaga „žive“ tijekom ljetnih mjeseci, odnosno porastom turističkog prometa, samim time i turističkog sadržaja. Manjak kulturno-zabavnih sadržaja, ali i svih ostalih prednosti života u gradu prisiljava većinu mladog stanovništva da nakon završenja formalnog obrazovanja, napuste otoke prvenstveno zbog nedostatka zaposlenja. Kroz prošlost, gospodarstvo na otocima temeljilo se na poljodjelstvu, ribarstvu, stočarstvu i pomorstvu, dok su danas najrazvijenije grane gospodarstva turizam i ugostiteljstvo: „Turizam ima najveću i najvažniju ulogu u gospodarstvu otoka u smislu zaposlenosti, pri čemu djelatnosti vezane uz turizam zapošljavaju oko 18% svih zaposlenih stanovnika otoka, dok na nacionalnoj razini iste djelatnosti zapošljavaju samo 6% ukupno zaposlenih.“⁷⁵ Prema Nacionalnom planu razvoja otoka 2021. – 2027., razvojne potrebe ovog programskog razdoblja proizlaze iz niske stope zaposlenosti (većinom mladih), ograničene

⁷³ **Popis stanovništva 2021.**, <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/>, (27.01.2023.)

⁷⁴ **Popis stanovništva 2011.**, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/firstres/htm/H11_Zup33_5207.html, (27.01.2023.)

⁷⁵ **Nacionalni plan razvoja otoka 2021. – 2027.**, <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/2016/Sjednice/2021/Prosinar/92%20sjednica%20VRH/92%20-%208%20Nacionalni%20plan.pdf>, (27.01.2023.)

mogućnosti zapošljavanja te ubrzanog starenja stanovništva dok su razvojni potencijali prepoznati u aktivnosti povećanja dostupnosti i kvalitete ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, razvoj socijalnih usluga te omogućavanje veće fleksibilnosti na tržištu rada.⁷⁶ Iz navedenog, može se smatrati kako sam turizam, nikad neće značajno doprinijeti cjelokupnom demografskom razvitku te kako je potrebno ispuniti nekoliko faktora koji bi potaknuli stanovništvo za cjelogodišnji život na otocima.

⁷⁶ Nacionalni plan razvoja otoka 2021. – 2027.,
<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2021/Prosinac/92%20sjednica%20VRH/92%20-%208%20Nacionalni%20plan.pdf>, (27.01.2023.)

3. Razvoj turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga

Razvoj turizma na otocima zadarskog arhipelaga usporedno je pratio i razvoj turizma na obali, ali zbog svojih posebnosti te prometne izoliranosti, razvijao se puno sporije. Na taj način se na otocima zadarskog arhipelaga nikada nije razvio masovni turizam. Otočni turizam se u velikoj mjeri razlikuje od onog koji se odvija na kopnu zbog svojih otočnih i prirodnih posebnosti. Može se smatrati kako se turizam na otocima počeo razvijati u prvoj polovici 19. stoljeća uvođenjem parobrodske linije na relaciji Trst – Kotor 1837. godine. Svoj dinamičniji razvoj turizam dobiva u 60-ih godina 20. stoljeća kada se mjerama fiskalne politike nastojalo potaknuo veća materijalna ulaganja u turističke kapacitete, dok su porast životnog standarda domicilnog stanovništva i liberalizacija prelaska preko granica, omogućili porast prometa domaćih i inozemnih turista.⁷⁷ Osnivanje i razvoj mreže tzv. odmarališta također je dalo zamah razvoju turizma na otocima jer su se nalazili u dobro očuvanoj prirodi: „Prema službenoj statistici u Jugoslaviji je po uvođenju novog zakona o odmaralištima 1958. godina bilo 16.810 ležajeva u odmaralištima od kojih je 14.554 ili 86,6 % u Hrvatskoj.“⁷⁸

Zahvaljujući razvoju prometne, energetske i turističke infrastrukture odnosno uvođenjem većeg broja brodskih i trajektnih linija, izgradnji prometnica i smještajnih kapaciteta, turizam počinje i svoj moderni razvoj na otocima.

3.1. Mogućnosti razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga

Uočavajući prve znakove negativnosti koje su proizašle iz masovnog turizma, javila se sve veća potreba za pronalaženjem održivih modela razvoja turizma. Tradicionalni masovni turizam često donosi probleme kao što su prenapučenost, degradacija okoliša, te negativan utjecaj na lokalnu zajednicu. Kao odgovor na te izazove, razvijaju se specifični oblici turizma koji su usmjereni na očuvanje okoliša i lokalne kulture. Ova diversifikacija turističke ponude obuhvaća raznolike aspekte, koje je moguće podijeliti prema motivaciji i vanjskim čimbenicima:

⁷⁷ MIKAČIĆ, V.: **Otočni turizam Hrvatske**, Društvena istraživanja – Časopis za opća društvena pitanja, Zagreb, 3, 1994., 12+13, p. 517 - 529

⁷⁸ MIKULA, M.: **Magistrala žudnje: Sunčana strana Jugoslavije – povijest turizma u socijalizmu**, Srednja Europa, Zagreb, 2013., p. 225.

Podjela prema motivaciji može se širiti na stotine oblika turizma od kojih „ovdje navodimo samo neke:

- rekreativni turizam (rekreativni turizam u bližim ili dalekim destinacijama, zdravstveni turizam),
- kulturni turizam (kulturni svjetovni turizam i religijski turizam),
- socijalni turizam (roditeljski turizam, turizam udruženja i saveza),
- sportski turizam (aktivni i pasivni sportski turizam),
- komercijalni turizam (poslovni i kongresni, turizam sajmova i izložbi),
- vjerski turizam
- nautički turizam
- lovni i ribolovni turizam
- agroturizam
- enoturizam
- ekoturizam
- politički turizam (diplomatski turizam, turizam političkih manifestacija).

Podjela prema vanjskim učincima:

- prema podrijetlu (nacionalni turizam, međunarodni turizam),
- trajanju boravka (turizam kratkog boravka, turizam tranzita ili graničnih prijelaza, rekreativni turizam na bližim odredištima, turizam dužeg trajanja boravka, turizam godišnjih odmora),
- sezonama (ljetni turizam, zimski turizam),
- broju sudionika (individualni turizam, kolektivni turizam, turizam skupina ili društava, klupski turizam, masovni turizam, obiteljski turizam),
- dobu sudionika (turizam mladih, turizam treće dobi),
- vrstama prijevoza (željeznički turizam, automobilski turizam, avionski turizam, pomorski, riječni i jezerski turizam),
- vrsti smještaja (hotelski turizam, para – hotelski turizam, turizam sekundarnog domicila, kamping turizam),
- učincima na platnu bilancu (aktivni turizam – receptivni turizam, pasivni turizam – emitivni turizam),
- načinu plaćanja (socijalni turizam, turizam iz štednje i kredita),

- sociološkim kategorijama (ekskluzivni i luksuzni turizam, tradicionalni turizam, turizam mladih, socijalni turizam).⁷⁹

Specifični oblici turizma doprinose obnovi okoliša i prilagodbi postojećih turističkih elemenata, istovremeno obogaćujući ponudu novim, raznovrsnim sadržajima koji se razlikuju od uniformiranih oblika suvremenog masovnog turizma. U ovom kontekstu, najvažniji oblici se manifestiraju kroz:

- zdravstveni turizam
- sportski i rekreacijski turizam na moru, vodama i planinama
- ruralni turizam (agroturizam, ekoturizam)
- kulturni turizam⁸⁰

Svi gore navedeni oblici specifičnih oblika turizma, trebali bi imati polazište iz načela održivog razvoja, odnosno održivog turizma koji se prema Svjetskoj turističkoj organizaciji (UNWTO) definira kao: „Turizam koji u potpunosti uzima u obzir svoje trenutne i buduće ekonomske, društvene i ekološke utjecaje, pristupajući potrebama posjetitelja, industrije, okoliša i domaćih zajednica⁸¹“ te bi on trebao:

- „iskoristiti optimalno ekološke resurse koji čine ključni element u razvoju turizma, održavajući bitne ekološke procese i pomažući u očuvanju prirodne baštine i biološke raznolikosti,
- poštovati socio-kulturnu autentičnost domaćih zajednica, sačuvati njihovu građevinsku i živuću kulturnu baštinu i tradicionalne vrijednosti, te pridonositi međukulturnom razumijevanju i toleranciji,
- osigurati održive, dugoročne ekonomske operacije, pružajući socio-ekonomske koristi svim dionicima koje su pravedno raspodijeljene, uključujući stabilno zaposlenje i prilike za zarađivanje prihoda te društvene usluge za lokalne zajednice i pridonositi smanjenju siromaštva.“⁸²

⁷⁹ GEIĆ, S.: **Menadžment selektivnih oblika**, Sveučilište u Splitu, 2011., p. 225

⁸⁰ Op. cit. p. 232.

⁸¹ **Sustainable development**, UNWTO, <https://www.unwto.org/sustainable-development> (25.08.2023)

⁸² Ibid

Načela održivog razvoja turizma obuhvaćaju ekološke, gospodarske i društveno-kulturne dimenzije razvoja turizma te je ključno postići pravilnu ravnotežu između tih triju aspekata kako bi se osigurala dugoročna održivost turizma:

Slika 14 Održivi razvoj

Izvor: ODRAZ, <https://www.odraz.hr/nase-teme/odrzivi-razvoj/odrzivi-razvoj/> (25.08.2023.)

Otoci zadarskog arhipelaga obiluju kulturnom i prirodnom baštinom. Netaknute plaže, kristalno čisto more te zeleni pejzaž stavljaju predstavljaju idealnu kulisu sa razvoj ekoturizma. Između ostalog, upravo zbog svojih prirodnih karakteristika čine idealnu sredinu za razvoj različitih turističkih aktivnosti kao npr.: ronjenje, vožnja kajakom, korištenje sup-ova, promatranje ptica, ciklo turizam, održiv ribolov. Nadalje, na Dugom otoku se nalazi Park prirode Telašćica za koji se može reći da čini okosnicu razvoja turističke ponude otoka: „Uvala Telašćica smještena je u središnjem dijelu istočne obale Jadranskog mora, u jugoistočnom dijelu otoka Dugi otok. Zahvaljujući svojoj iznimnoj ljepoti, bogatstvu i značaju, ova uvala, okružena s 13 otoka i otočića, a sadrži i šest otočića unutar uvale, proglašena je Parkom prirode 1988. Status zaštićenog područja dobila je još 1980. zahvaljujući svojem iznimno vrijednom biljnom i životinjskom svijetu, geološkim i geomorfološkim fenomenima, vrijednim zajednicama morskog dna te zanimljivom arheološkom nasljeđu.“⁸³ Osim Parka prirode, Dugi otok posjeduje i druge prirodne i kulturne ljepote te je i sjeverozapadni dio otoka proglašen značajnim hrvatskim krajobrazom⁸⁴ Uz to, na otoku se tijekom ljeta održavaju tradicionalne

⁸³ O parku, PP Telašćica, <https://pp-telascica.hr/o-parku/> (25.08.2023.)

⁸⁴ O otoku, TZ Dugi otok, <https://www.dugiotok.hr/o-otoku> (25.08.2023.)

otočke fešte u svakom od 12 naselja, dok je najpoznatija ona pod imenom Saljske užance na kojima nastupa Tovareća mužika: „Svirači su u jednom dijelu nastupa odjeveni u tradicionalnu ribarsku nošnju sa mornarskim kapama na glavi (zvanim raškete), a u drugom u svečanije odore. Ono što je najupečatljivije kod Tovareće mužike zacijelo je ritmičnost melodije, koja nije komplicirana, no svojom ritamskom podlogom (izvođenom na raznim vrstama bubnjeva te starinskim željeznim peglama ispunjenim kamenčićima) ostavlja dubok dojam na slušateljstvo. Poseban doživljaj je Budnica, koju Mužika izvodi u nedjelju ujutro za vrijeme Saljskih užanci, a koja odjekuje uspavanim selom te budi i najtvrdokornije spavače.“⁸⁵ Upravo ovaj događaj čini dragocjeni dio bogate kulturne baštine te je neizostavni dio kulturnog nasljeđa, a samim time dio je kulturnog turizma koji se definira kao: „Vrsta turističke aktivnosti u kojoj je osnovna motivacija posjetitelja učenje, otkrivanje, iskustvo i konzumacija opipljivih i neopipljivih kulturnih atrakcija/proizvoda na turističkoj destinaciji. Ove atrakcije/proizvodi odnose se na skup jedinstvenih materijalnih, intelektualnih, duhovnih i emocionalnih karakteristika društva koje obuhvaća umjetnost i arhitekturu, povijest i kulturnu baštinu, kulinarstvo, književnost, glazbu, kreativne industrije i žive kulture sa svojim načinom života, sustavima vrijednosti, vjerovanjima i tradicijama.“⁸⁶ Kulturni turizam čini značajan dio inozemnih turističkih dolazaka, s procijenjenim udjelom između 35% i 70%. Prema Svjetskoj turističkoj organizaciji (UNWTO), kulturni turizam predstavlja 37% ukupnog turizma i bilježi godišnji rast od 15%.⁸⁷ Otok Ugljan je infrastrukturno najrazvijeniji otok zadarskog arhipelaga, upravo zbog blizine Zadra. Na otoku se nalaze tri općine; Preko, Kali i Kukljica. Otok uz standardnu ponudu sunca i mora te bogate gastronomije, također nudi i mogućnosti aktivnog odmora. Ona koju je bitno naglasiti jest Avantura otok, tj. projekt u sklopu kojeg: „su se uredili i obilježili pješački i biciklistički putovi, sagrađena odmorišta i vidikovci na najatraktivnijim područjima u zaleđu otoka. Projekt prate i nova biciklistička karta te mobilna aplikacija. Sada na otoku postoji više od 100 kilometara biciklističkih i pješačkih staza s različitom tematikom te dvije trail staze koje su iskušali mnogi sudionici organiziranih trail utrka.“⁸⁸ Osim na otoku Ugljanu i nekoliko drugih otoka, turistima se pruža prilika za iskustvo adrenalinskog turizma odnosno pustolovnog turizma, što je definirano od strane UNWTO kao: „Putovanje koje uključuje barem dva od sljedeća tri elementa: tjelesna aktivnost, prirodno okruženje i kulturno uranjanje. Iako definicija pustolovnog turizma zahtijeva samo dvije od ovih komponenata, putovanja koja uključuju sve

⁸⁵ **Tovareća mužika**, TZ Dugi otok, <https://www.dugiotok.hr/atrakcije-tovareca-muzika> (25.08.2023.)

⁸⁶ **Tourism and culture**, UNWTO, <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> (26.08.2023.)

⁸⁷ KRCE MIOČIĆ B.: **Povezivanje nautičkog s komplementarnim specifičnim oblicima turizma**, Acta turistica, 26, 2014., 2, 155 – 184, <https://hrcak.srce.hr/135199> (26.08.2023.)

⁸⁸ **Aktivni turizam**, TZ Preko, <https://www.preko.hr/hr/stranica/aktivni-turizam-otok-ugljan/11> (26.08.2023.)

tri često pružaju turistima najpotpunije iskustvo putovanja u avanturističkom duhu.“ Na otoku Pašmanu se od 2006. godine održava manifestacija adrenalinskog sporta pod nazivom „Škraping“: „Ime dolazi od dalmatinske riječi škrapa – oštro kamenje. Škraping je vrlo zahtjevna disciplina, naporna je i traži veliki oprez, treba se uvlačiti u gudure, provlačiti kroz makiju, zaobilaziti ponore, svladavati britko stijenje, naći lokalne puteljke i sve to kroz najteže rute koje će im izabrati i označiti organizatori utrke“.⁸⁹ Cilj organiziranja ovakve manifestacije je potaknuti interes mještana za sport te promovirati otok Pašman kao destinaciju s bogatom ponudom sportskih i kulturnih aktivnosti, unaprjeđujući turizam tijekom cijele godine. Utrka omogućuje natjecateljima da istraže atraktivne lokalitete i time promovira turističku ponudu otoka. Kao potvrda kvalitete projekta, Škraping nosi prestižnu oznaku "Hrvatski otočni proizvod"⁹⁰.

Slika 15 Logo Hrvatski otočni proizvod

Izvor: otocniiproizvod.hr, <https://otocniiproizvod.hr/hr/> (26.08.2023.)

Trenutno na zadarskim otocima postoji 12 proizvoda koji nose oznaku Hrvatski otočni proizvod te to potvrđuje izvrsnu kvalitetu otočkih proizvoda, usluga i projekata.

Osim konkretnih primjera i mogućnosti za razvoj kulturnog i pustolovnog turizma, važno je naglasiti i nautički turizam kao ključnu komponentu u razvoju turističke ponude na otocima.

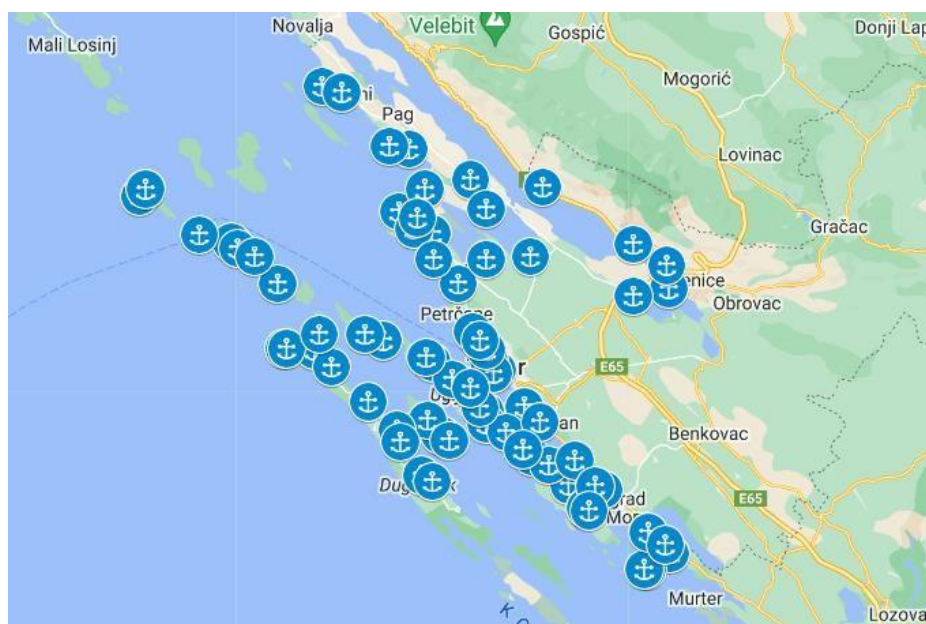
Nautički turizam predstavlja iznimno važan segment turističkog sektora, s obzirom na bogatstvo prirodnih ljepota i morskih resursa otoka. Ovaj oblik turizma uključuje brojne aktivnosti kao što su jedrenje, ronjenje, ribolov, i općenito istraživanje obalnih i morskih područja: „Pomorski turizam odnosi se na aktivnosti koje se odvijaju na moru, poput krstarenja,

⁸⁹ Povijest škrapinga, Škraping, <https://www.skraping.hr/hr/informacije-povijest-skrapinga/> (26.08.2023.)

⁹⁰ Sukladno članku 36. Zakona o otocima a temeljem Programa „Hrvatski otočni proizvod“ Ministarstvo dodjeljuje oznaku »Hrvatski otočni proizvod« čiji je cilj poticanje proizvodnje i plasmana te promocija izvornih i inovativnih otočnih proizvoda, tradicije i baštine. Oznaka se dodjeljuje otočnim proizvodima i nematerijalnom dobru u svrhu očuvanja otočne tradicije i identiteta putem javnog poziva za dodjelu oznake „Hrvatski otočni proizvod“ a na temelju podnesenog zahtjeva za otočni proizvod koji udovoljava uvjetima i kriterijima utvrđenim navedenim Pravilnikom i javnim pozivom.

jahte, vožnje brodom i nautičkih sportova, uključujući prateće kopnene usluge i infrastrukturu.“⁹¹ Zadarski arhipelag pruža savršeno okruženje za nautički turizam s brojnim skrivenim uvalama, slikovitim marinama i čistim morem. Županijska lučka uprava Zadar nadzire ukupno 107 luka, od kojih su 8 luka od županijskog značaja, dok se 99 luka smatra lukama lokalnog značaja ⁹². Od 8 luka županijskog značaja, 7 se nalazi na otocima, uključujući otoke Pag, Molat, Silba, Ugljan, Pašman i Dugi otok, čime dodatno pridonose razvoju otoka i pomorskog prometa. Također, na otocima se nalazi 69 luka lokalnog značaja koje igraju ključnu ulogu u povezivanju otoka s kopnom i prometovanju lokalnog stanovništva i turista.

Slika 16 Prikaz luka lokalnog značaja Zadarske županije

Izvor: Županijska lučka uprava Zadar, <https://cpa-zadar.hr/luke-1/luke-lokalnog-zna%C4%8Daja> (26.08.2023.)

Slika iznad prikazuje sve luke lokalnog značaja Zadarske županije iz koje je vidljivo kako se većina tih luka nalazi na otocima.

Tablica 3 Prihodi od iznajmljivanja vezova od 2019. – 2022. godine

2019	2020	2021	2022
------	------	------	------

⁹¹ **Global Report on Adventure Tourism**, Svjetska turistička organizacija (UNWTO), Madrid, 2014., <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416622> (26.08.2023.)

⁹² **Luke**, Županijska lučka uprava Zadar, <https://cpa-zadar.hr/luke-1/luke-%C5%BEupanijskog-zna%C4%8Daja#> (26.08.2023.)

	Prihod od iznajmljivanja vezova (tis. euro)	Prihod od iznajmljivanja vezova (tis. euro)	Prihod od iznajmljivanja vezova (tis. euro)	Prihod od iznajmljivanja vezova (tis. euro)
Zadarska županija	17777	17080	18124	20885

Izvor: Državni zavod za statistiku, <https://podaci.dzs.hr/> (26.08.2023.)

Ovi podaci ukazuju na stabilan rast prihoda od iznajmljivanja vezova tijekom razdoblja od 2019. do 2022. godine. Ukupni postotak rasta prihoda od iznajmljivanja vezova u tom četverogodišnjem razdoblju iznosi približno 17.40%, što jasno pokazuje pozitivan trend i rastuću privlačnost ovog sektora na tom području. Međutim, važno je napomenuti da je došlo do blagog usporavanja tog rasta u 2020. godini, zbog izbijanja COVID-19 pandemije, iako je utjecaj na prihode od iznajmljivanja vezova bio znatno manji u usporedbi s drugim sektorima. Ova analiza potvrđuje kako su nautički turizam i iznajmljivanje vezova postali značajna komponenta lokalnog ekonomskog razvoja.

Osim jedrenja, ronjenje također predstavlja bitnu komponentu turističke ponude na otocima Zadarske županije. Na zadarskim otocima, ronjenje je postalo neizostavan dio maritimnog turizma, pružajući posjetiteljima priliku da istraže bogatstvo podvodnog svijeta: „u cijeloj regiji djeluju brojni ronilački centri, od onih na obali, u Zadru, Biogradu, Bibinju, Sukošanu, Ninu, Zatonu ili Pakoštanima, do onih na otocima Pagu, Viru, Ugljanu i Dugom otoku“⁹³. Pri ronjenju na ovim lokacijama, naglasak se stavlja na očuvanje okoliša i zaštitu prirode. To znači da ronionci i ronilački centri pažljivo promatraju pravila očuvanja morskog ekosustava kako bi osigurali da podvodno okruženje ostane netaknuto za buduće generacije. Ovo uključuje pridržavanje ograničenja ronjenja na osjetljivim područjima, zabranu izdvajanja morskih organizama i pridržavanje svih zakonskih propisa. Osim što pruža nevjerojatna iskustva pod vodom, ronjenje također doprinosi očuvanju prirodnih resursa i podizanju svijesti o važnosti zaštite morskog okoliša. Ovo iskustvo podvodnog istraživanja omogućava posjetiteljima da bolje razumiju i cijene ljepotu i krhkost morskog svijeta u ovom dijelu Jadranskog mora.

⁹³ Turistička zajednica Zadarske županije, <https://www.zadar.hr/hr/dozivljaji/priroda-i-pustolovine/ronjenje> (23.09.2023.)

Tablica 4 Stopa turističkog intenziteta

Otok	Turistički dolasci	Broj stanovnika 2021.	TIR
Pag	118007	3238	3644,44
Vir	90952	3196	2845,81
Dugi otok	25604	1731	1479,15
Silba	4616	364	1268,13
Pašman	34580	2922	1183,44
Premuda	449	63	712,70
Iž	3527	527	669,26
Ugljan	38170	5747	664,17
Ist	567	149	380,54
Olib	399	123	324,39
Molat	887	301	294,68
Rava	192	70	274,29

Izvor: Obrada autorice prema dzs.hr (27.09.2023.)

U tablici iznad prikazana je stopa turističkog intenziteta ili intenzitet turističkog prometa (TIR) koji pokazuje broj turista na sto stanovnika grada ili općine, a izračunava se prema formuli:

$$TIR = \frac{\text{broj dolazaka}}{\text{broj stanovnika}} * 100^{94}$$

Najveću stopu turističkog intenziteta u Zadarskoj županiji ostvaruje otok Pag sa stopom 3644,44 te ga slijede Vir sa 2845,81 i Dugi otok sa 1479,15. Otok Silba je četvrti po redu sa stopom od 1268,13 te je ujedno ima i najveću stopu od otoka koji pripadaju Zadru.

„Stopa turističke penetracije (TPR) pokazuje broj turističkih noćenja dnevno na sto stanovnika grada ili općine“, a izračunava se prema formuli:

$$TPR = \frac{\text{broj noćenja}}{\text{broj dana u godini} * \text{broj stanovnika}} * 100^{95}$$

⁹⁴ VOJNOVIĆ, N.: *Intenzitet turizma u vodećim hrvatskim turističkim gradovima i općinama*, Geoadria, Zagreb, 23, 2018., 1, p. 29 – 50.

⁹⁵ Ibid

Tablica 5 Stopa turističke penetracije

Otok	Turistička noćenja	Broj stanovnika 2021.	TPR
Pag	830095	3238	70,24
Silba	81313	364	61,20
Vir	685947	3196	58,80
Dugi otok	193689	1731	30,66
Pašman	306642	2922	28,75
Premuda	4246	63	18,46
Iž	30226	527	15,71
Ugljan	294970	5747	14,06
Ist	5677	149	10,44
Olib	4434	123	9,88
Molat	9820	301	8,94
Rava	1978	70	7,74

Izvor: Obrada autorice prema dzs.hr (27.09.2023.)

Prema tablici 5, najveću stopu turističke penetracije ima otok Pag sa 70,24, zatim otok Silba sa 61,20 te otok Vir sa 58,80. Slijede Dugi otok sa 30,66 i Pašman sa 28,75.

Stopa turističke gustoće (TDR) izračunava se u skladu s formulom:

$$TDR = \frac{\text{broj dolazaka}}{\frac{\text{broj dana u godini}}{\text{površina km}^2}}$$

TDR pokazuje broj turističkih dolazaka ili noćenja dnevno na jedinicu površine (km²) grada ili općine.⁹⁶

Tablica 6 Stopa turističke gustoće

Otok	Turistički dolasci	Površina otoka u km ²	TDR
Vir	90952	22	11,33
Ugljan	38170	51,05	2,05
Pašman	34580	60,11	1,58
Pag	118007	284,56	1,14
Silba	4616	14,27	0,89
Dugi otok	25604	114	0,62
Iž	3527	16,51	0,59

⁹⁶ VOJNOVIĆ, N.: **Intenzitet turizma u vodećim hrvatskim turističkim gradovima i općinama**, Geoadria, Zagreb, 23, 2018., 1, p. 29 – 50.

Ist	567	9,73	0,16
Rava	192	3,63	0,14
Premuda	449	8,61	0,14
Molat	887	22,17	0,11
Olib	399	26,13	0,04

Izvor: Obrada autorice prema dzs.hr (27.09.2023.)

U tablici 6 iskazane su stope turističke gustoće otoka zadarskog arhipelaga. Otok sa najvećom stopom turističke gustoće je otok Vir te ona iznosi 11,33. Slijede otoci Ugljan (2,05) i Pašman (1,58) te otok Pag sa 1,14.

3.2. Problemi razvoja turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga

Iako zadarski otoci izazivaju oduševljenje turista svojom prirodnom ljepotom i bogatom kulturnom baštinom, suočavaju se s nizom kompleksnih izazova koji značajno utječu na održivi razvoj turističke ponude. Ti izazovi obuhvaćaju:

1. Ograničeni resursi
2. Prometna povezanost/izoliranost
3. Sezonalnost
4. Ekološki izazovi
5. Kvaliteta života otočana

3.2.1. Problemi razvoja turističke ponude na otocima koji administrativno pripadaju pod Grad Zadar

Otoci koji su administrativno dio Grada Zadra većinom su otoci koji se nalaze usred mora, udaljeni i do 30 nautičkih milja od samog administrativnog središta grada.⁹⁷ Ta značajna udaljenost predstavlja poseban izazov za otočane i stvara niz problema u razvoju turističke ponude na ovim otocima. Udaljenost otočana od glavnog kopnenog centra često rezultira teškoćama u svakodnevnom životu, uključujući pristup osnovnim uslugama poput zdravstvene skrbi i obrazovanja. Također, transport roba i ljudi na otoke zahtijeva dodatne napore i resurse, što povećava troškove i otežava ekonomske aktivnosti na otocima. Ovi otoci se još i zovu „Otoci sa specifičnim položajem“ odnosno to su: „otoci i dijelovi otoka kojima se sjedište

⁹⁷ **Zadarski otoci**, Otočni sabor, <https://www.otocnisabor.hr/otoci/zadarski> (27.08.2023.)

jedinice lokalne samouprave nalazi na kopnu ili na drugom otoku⁹⁸ te za otoke iz stavka 1. članka 10. Zakona o otocima: „Ministarstvo donosi Program mjera kroz Otočni godišnji program kako bi se ublažili nedostaci koji proizlaze iz specifičnog položaja ovih otoka u odnosu na sjedište jedinice lokalne samouprave u čijem se sastavu nalaze“.⁹⁹

U kontekstu turizma, udaljenost otoka od kopna znači da turističke atrakcije i sadržaji na tim otocima nisu uvijek lako dostupni posjetiteljima, što može ograničiti turistički potencijal ovih destinacija. Otočani i turisti često ovise o trajektima ili brodskim linijama za dolazak na otoke, što može rezultirati ograničenim vremenom dolaska i odlaska. Ograničeni resursi na otocima koji administrativnu pripadaju Zadru predstavljaju ključni izazov za razvoj održive turističke ponude. Unatoč tome, otoci i dalje bilježe rast broja noćenja i dolazaka te je on u 2021. godini iznosio:

Tablica 7 Broj noćenja i dolazaka na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru, 2021.

	Dolasci	Noćenja
Molat	887	9820
Ist	567	5677
Silba	4616	81313
Olib	399	4434
Premuda	449	4246
Rava	192	1978
Iž	3527	30226

Izvor: Turistički promet po mjestu, evisitor, 31.01.2022.

Iz tablice 4 vidljivo je kako otok Silba ostvaruje najveći broj noćenja, odnosno ostvaruje više noćenja od svih drugih otoka zajedno. Nadalje, tu su izazovi sa vodoopskrbom jer se ti otoci često suočavaju s ograničenim pristupom pitkoj vodi. Povećana potrošnja tijekom sezone

⁹⁸ **Zakon o otocima**, Narodne novine, 2018., br. 116, 26. studenog 2018.

⁹⁹ Ibid

sigurno ne ide u prilog očuvanju i racionalnom upravljanju vodom.¹⁰⁰ Slično kao i kod vode, otoci se suočavaju sa izazovima u opskrbi energijom jer se energetske resursi poput električne energije moraju prenositi iz susjednih obalnih područja. Povećana potrošnja energije tijekom turističke sezone može uzrokovati nepravilnosti u opskrbi električnom energijom, što se može vidjeti na primjeru otoka Premude. U proteklim godinama, otočani su često suočavali s prekidima u opskrbi električnom energijom koji su trajali i nekoliko dana. U takvim situacijama, stanovnici su bili prisiljeni koristiti generatore za električnu energiju¹⁰¹ kako bi zadovoljili svoje osnovne potrebe, što je često trajalo i mjesecima. Osim ograničenih resursa, pristup otocima predstavlja još jedan značajan izazov, posebno tijekom zimskih mjeseci kada lošiji vremenski uvjeti mogu značajno otežati prometne veze s kopnom.¹⁰² Očuvanje i poboljšanje pouzdanih i učinkovitih prometnih linija ključno je za očuvanje životnih uvjeta otočana i razvoj turizma na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru. Trenutno je situacija s prometom između kopna i otoka izazovna; otočani su osuđeni na jednu do dvije linije dnevno (izuzev otoka Ugljana i Pašmana). Osim toga, potrebno je razmotriti investicije u modernizaciju i poboljšanje prometne infrastrukture, uključujući pristaništa, trajektne terminale i ceste. Istovremeno, važno je adresirati izazove povezane sa sezonalnošću u razvoju turističke ponude. Sezonalnost turizma na otocima predstavlja značajan izazov za održivost i razvoj gospodarstva na ovim otocima. Veći broj posjetitelja obično dolazi tijekom ljetnih mjeseci, što dovodi do „nekoliko ključnih aspekata:

1. Nestabilni prihodi: Sa sezonskim varijacijama u broju turista, otočani i poslovni subjekti koji ovise o turizmu često se suočavaju s nestabilnim prihodima. Ovisnost o prihodima generiranim tijekom ljeta može stvarati financijsku neizvjesnost tijekom ostatka godine.
2. Radna mjesta: Tijekom turističke sezone, otoci zapošljavaju znatno veći broj ljudi u turističkom sektoru, uključujući restorane, objekte za smještaj i zabavu. Međutim, tijekom zimskih mjeseci, mnogi od tih radnika ostaju bez posla, što može rezultirati sezonskom migracijom radne snage i socijalnim izazovima.

¹⁰⁰ SLAVUJ, L., ČANJEVAC I., OPAČIĆ V., T.: *Hrvatski geografski glasnik*, Zagreb, 71, 2009., 2, p. 23 – 41.

¹⁰¹ **Premuda ostala bez električne energije**, Zadarski.hr, <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/kalelarga/premuda-ostala-bez-elektricne-energije-mjestani-opet-prebaceni-na-agregat-dosta-nam-je-svega-prosvjedovat-cemo-vec-veceras-1005461> (27.08.2023.)

¹⁰² **U prekidu trajektna i katamaranska linija Zadar-Ist-Olib-Silba-Premuda**, antenazadar.hr, <https://www.antenazadar.hr/clanak/2023/04/u-prekidu-trajektna-i-katamaranska-linija-zadar-ist-olib-silba-premuda/> (27.08.2023.)

3. Održivost gospodarstva: Sezonski turizam često stavlja pritisak na održivost lokalnog gospodarstva jer se većina prihoda koncentrira u relativno kratkom razdoblju. To može otežati razvoj drugih ekonomskih sektora i diverzifikaciju prihoda.¹⁰³

Kako bi se prevladali izazovi sezonalnosti, važno je razvijati strategije koje će omogućiti održavanje stabilnih prihoda tijekom cijele godine: „to uključuje promicanje različitih oblika turizma, kao što su kulturni turizam, nautički turizam, i pustolovni turizam, koji se mogu promovirati i tijekom izvansezonskih razdoblja.“¹⁰⁴ Također, potrebno je poticati razvoj drugih sektora, kao što su poljoprivreda i očuvanje okoliša, kako bi se stvorila ravnoteža u otočkom gospodarstvu. Očuvanje okoliša na otocima predstavlja jedan od ključnih aspekata razvoja turističke ponude. Turistički sektor iznimno je ranjiv na klimatske promjene i istovremeno doprinosi emisiji stakleničkih plinova, koji uzrokuju globalno zatopljenje. Stoga je ubrzavanje klimatskih aktivnosti u turizmu od izuzetne važnosti za otpornost sektora. Klimatske aktivnosti podrazumijevaju napore u mjerenju i smanjenju emisija stakleničkih plinova te jačanje prilagodbenih kapaciteta na klimatske utjecaje.¹⁰⁵ U okviru 26. Konferencije Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama službeno je predstavljena Glasgowska deklaracija koja ima za cilj uspostaviti koordinatni plan za turizam kako bi podržao globalne napore za smanjenje emisija za polovicu do 2030. godine i postizanje neto nula emisija do 2050. godine. Deklaracija također traži od potpisnika da preuzmu konkretnu odgovornost u planiranju, mjerenju i izvješćivanju o svojim aktivnostima. Gospodarenje otpadom na otocima zadarskog arhipelaga predstavlja znatan izazov, budući da još uvijek ne postoje odgovarajući sustavi za odlaganje otpada. Planom gospodarenja otpadom Grada Zadra obuhvaćeni su otoci koji administrativno pripadaju gradu Zadru: „Na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru određene su površine na kojima se sakupljeni otpad privremeno skladišti u spremnike te trajektom prevozi na kopno. Za svih 7 otoka (Iž, Rava, Molat, Ist, Premuda, Silba, Olib) izrađeni su Idejni projekti za pretovarne stanice i ishođene su lokacijske dozvole, osim za otok Silbu. Šumski požari predstavljaju ozbiljan rizik za otoke, a klimatske promjene mogu dodatno povećati ovu prijetnju. Visoke temperature i suša često stvaraju povoljne uvjete za širenje požara, što može imati katastrofalne posljedice za prirodne ekosustave otoka. Unošenje invazivnih vrsta također je zabrinjavajući problem. Kada strane vrste dospiju na otoke, mogu narušiti osjetljive ekosustave i ugroziti autohtone biljke i životinje kao npr. endemska zajednica busine i

¹⁰³ BAUM, T., LUNDTORP S.: **Sesonalny in tourism**, Elsevier, Oxford, 2001. p. 2

¹⁰⁴ Op. cit. p. 14

¹⁰⁵ **Climate action**, UNWTO, <https://www.unwto.org/sustainable-development/climate-action> (28.08.2023.)

dubrovačke zečine¹⁰⁶ Održivo ribarstvo je ključno za očuvanje morskih resursa i otočnih ribljih populacija. Prekomjerno ribarenje može dovesti do iscrpljivanja ribljih fondova¹⁰⁷, što negativno utječe na lokalnu ribarsku industriju i opstanak tradicionalnog načina života. Nagla urbanizacija i konstrukcija umjetnih plaža predstavljaju potencijalno štetne trendove. Ovi građevinski projekti mogu ozbiljno ugroziti prirodne obalne ekosustave i znatno izmijeniti izgled otoka. Razvoj turističke ponude na otocima administrativno pripadajućim Gradu Zadru suočava se s izazovima i u pogledu zdravstvenog sustava. Udaljenost otoka od kopna otežava pristup zdravstvenoj skrbi, posebno u hitnim situacijama¹⁰⁸. Tijekom turističke sezone, povećava se potreba za medicinskom skrbi, što može stvarati pritisak na lokalne zdravstvene resurse¹⁰⁹. Također, neke specijalizirane medicinske usluge i oprema možda nisu dostupne na otocima, što može zahtijevati prijevoz pacijenata na kopno radi liječenja.

3.2.2. Problemi razvoja turističke ponude na otocima koji su samostalne lokalne jedinice

Otok Dugi otok je samostalna jedinica lokalne samouprave i pripada općini Sali. Otok Ugljan, s druge strane, ima više općina koje ga obuhvaćaju, uključujući općine Preko, Kali i Kukljica, dok se na otoku Pašmanu nalaze općine Tkon i Pašman. Otoci koji su samostalne jedinice lokalne samouprave imaju određenu autonomiju i veću kontrolu nad svojim lokalnim pitanjima i resursima. Ovo ih stavlja u bolji položaj u smislu lokalne administracije i upravljanja otocima u usporedbi s otocima koji administrativno pripadaju gradu Zadru. Ova razlika u administrativnoj strukturi može utjecati na razvoj otoka i upravljanje turizmom te način na koji se rješavaju lokalni problemi i potrebe. Samostalne jedinice lokalne samouprave često imaju veću fleksibilnost i mogućnost prilagodbe svojim specifičnim potrebama i prioritetima. Prema Zakonu o otocima otoci Ugljan i Pašman smatraju se razvijenim otocima, dok Dugi otok spada pod 1. skupinu, odnosno nerazvijene otoke¹¹⁰. Također, Dugi otok spada u pučinske otoke, dok su Ugljan i Pašman priobalni otoci udaljeni svega nekoliko milja od kopna te zbog blizine kopna i bolje prometne povezanosti ostvaruju i veći broj dolazaka i noćenja:

¹⁰⁶ Park prirode Telaščica, <https://pp-telascica.hr/flora/> (24.09.2023.)

¹⁰⁷ WWF ADRIA – Istraživački rad prekomjernog izlova škampa u Jadranu, Pokret otoka, <https://otoci.eu/wwf-adria-istrazivacki-rad-prekomjernog-izlova-skampa-u-jadranu-2/> (27.08.2023.)

¹⁰⁸ Zadarski.hr, <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/4-kantuna/prije-su-ga-prebacili-od-molata-do-zadra-nego-od-zadarske-rive-do-bolnice-561796> (24.09.2023.)

¹⁰⁹ Zadarska županija, <https://www.zadarska-zupanija.hr/novosti/item/4052-zadarska-%C5%BEupanija-dobila-brzu-brodicu-za-hitnu-medicinsku-pomo%C4%87> (24.09.2023.)

¹¹⁰ Zakon o otocima, Narodne novine, 2018., br. 116, 26. studenog 2018.

Tablica 8 Broj noćenja i dolazaka na otocima koji administrativno pripadaju Zadarskoj županiji, 2021.

	Dolasci	Noćenja	Postelje
Pag	118007	830095	10764
Vir	90952	685947	11346
Ugljan	38170	294970	4911
Pašman	34580	306642	3034
Dugi otok	25604	193689	5182

Izvor: DZS, <https://podaci.dzs.hr/media/y1llwoan/si-1722-turizam-u-2022.pdf> (24.09.2023.)

Iz tablice 5 vidljivo je kako najveći broj noćenja ostvaruju otoci Pag i Vir, no za potrebe ovog rada naglasiti će se otoci Ugljan, Pašman i Dugi otok. Od ta tri otoka, najveći broj noćenja dolazaka ostvaruje otok Ugljan, dok broj noćenja ostvaruje Pašman dok Dugi otok ima najveći broj postelja. Otoci Ugljan i Pašman spojeni su na javnu vodoopskrbnu mrežu: „Duž otoka je izgrađen magistralni cjevovod u smjeru istoka za vodoopskrbu općine Tkon, te u smjeru zapada sve do kraja otoka gdje se na mostu Ždrelac spaja sa Zadarskim vodoopskrbnim sustavom“.¹¹¹ Vodoopskrba na ovim otocima, iako osigurana, nije visokog standarda zbog čestih problema s nedostatkom protoka i pritiska vode. Otoci Ugljan i Pašman su relativno dobro povezani sa kopnom, u tome ide u prilog zasigurno blizina urbanih središta Biograda i Zadra pa je tako brodska linija Zadar – Preko nekoliko godina za redom najprometnija linija, dok je trajektna linija Zadar (Gaženica) – Ošljak – Preko treća najprometnija linija¹¹² iako prosječna starost brodova najvećeg nacionalnog brodarara, Jadrolinije, iznosi gotovo 28 godina¹¹³. Ova starost flote može rezultirati čestim održavanjima i potrebom za obnovom plovila kako bi se osigurala pouzdana i sigurna prijevozna veza s otocima. Sezonalnost turizma prisutna je i na otocima koji su jedinice lokalne samouprave, ali u manjem opsegu, posebno na otocima Ugljanu i Pašmanu, zbog redovitih dnevnih migracija stanovništva između otoka i kopna. Što se tiče očuvanja okoliša, ovi otoci se suočavaju sa sličnim izazovima kao i otoci koji administrativno pripadaju

¹¹¹ O nama, Komunalac d.o.o., <https://www.komunalac.com/o-nama/> (27.08.2023.)

¹¹² Brodska linija Preko - Zadar i lani najprometnija, Naši školji, <https://www.nasiskolji.hr/2020/02/19/linija-preko-zadar-i-lani-najprometnija-trajektna-na-cetvrtome-mjestu/> (27.08.2023.)

¹¹³ Program obnove putničke flote Jadrolinije, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, <https://mmpi.gov.hr/more-86/pomorski-promet-105/program-obnove-putnicke-flote-jadrolinije/10398> (27.08.2023.)

Gradu Zadru dok su što se tiče gospodarenja otpadom dužni sami organizirati zbrinjavanje otpada kao jedinice lokalne samouprave: „Sva odlagališta Zadarske županije, osim odlagališta Grada Zadra, Diklo i Grada Biograda relativno su malog volumena (receptivnog kapaciteta), koji nije veći od 50.000 m³.“¹¹⁴ Također, zabrinjavajući trendovi uključuju brzu urbanizaciju i stvaranje umjetnih plaža, posebno na otocima koji su bliži urbanim centrima. Ovi projekti mogu imati ozbiljne ekološke posljedice, ugrožavajući prirodne obalne ekosustave otoka i drastično mijenjajući njihov izgled.

¹¹⁴ Plan gospodarenja otpadom Zadarske županije, https://www.zadarska-zupanija.hr/images/dokumenti/PGO_ZD_ZUP.pdf (27.08.2023.)

4. Prometna povezanost/izoliranost kao temeljni problem razvoja otoka

Prometna povezanost zadarskih otoka ima ključnu ulogu u oblikovanju i kreiranju njihovog gospodarskog razvoja, društvene dinamike i životnog standarda stanovnika. Trenutno na području Zadarske županije prometuje 10 linija nacionalnog broдача Jadrolinija, 3 linije broдача G&V Line Iadera, te po jedna linija broдача Miatrade i broдача Kapetan Luka – Krilo. Od navedenih 15 linija: „6 je trajektnih linija, 3 brodske linije i 6 brzobrodskih linija.

- **Trajektne linije**

Linija 401 - Zadar/Gaženica – Ist/Kosirača – Olib – Silba – Premuda/Krijal – Mali Lošinj

Linija 431 Preko – Ošljak – Zadar/Gaženica

Linija 432 Tkon – Biograd

Linija 433 Zadar/Gaženica – Rivanj – Sestrunj – Zverinac – Molat – Zapuntel – Ist/Kosirača

Linija 434 Brbinj – Zadar/Gaženica

Linija 435 Zadar/Gaženica – Bršanjan – Rava – Mala Rava

- **Brodске linije**

Linija 405 Rava – Mala Rava – Veli Iž – Mali Iž – Zadar

Linija 406 Zadar – Zaglav

Linija 415 Vrgada – Pakoštane – Biograd

- **Brzobrodске linije**

Linija 9141 Pula – Unije – Susak – Mali Lošinj – Ilovik – Silba – Zadar

Linija 9401 Olib – Silba – Premuda/Krijal – Zadar

Linija 9403 Ist/Široka – Zapuntel – Brgulje – Molat – Zadar

Linija 9404 Brbinj – Božava – Zverinac – Sestrunj – Rivanj – Zadar

Linija 9405 Zadar – Mali Iž – Veli Iž – Mala Rava – Rava

Linija 9406 Zadar – Zaglav – Mali Iž/Bršanjan¹¹⁵

Otoci Pag i Vir su jedini otoci koji su povezani s kopnom preko putem mosta, dok su otoci Ugljan i Pašman međusobno povezani mostom Ždrelac.

¹¹⁵ Agencija za obalni linijski pomorski promet, <https://agencija-zolpp.hr/linije/> (01.09.2023.)

Slika 17 Most kopno - Pašman, vizualizacija

Izvor: Općina Pašman, <https://www.otokpasman.hr/wp-content/uploads/2021/05/Pa%C5%A1man-most-vizualizacija1.jpg> (29.08.2023.)

Posljednjih godina se u javnom prostoru sve više govori o potrebi za izgradnjom mosta koji bi povezivao otok Pašman sa kopnom. Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture 2021. godine naručilo je studiju izvodljivosti putem koje su se analizirali troškovi i koristi projekta nazvanog "Most kopno - otok Pašman s pristupnim cestama do mosta": „Studija je razmotrila tri opcije: izgradnju mosta (varijanta 1 – gredni most i varijanta 2 – ovješeni most), izgradnju uronjenog tunela te uvođenje dodatnih brzih i učestalih brodskih i trajektnih linija, a na temelju razmatranja svih kriterija odabrana je opcija izgradnje grednog mosta duljine 2203,5 m. Most s procijenjenim iznosom investicije od 452 milijuna kuna (60 milijuna eura) ima predviđena dva dijela: Most kopno – otok Ričul te Most otok Ričul – Pašman, a planirano trajanje gradnje bilo bi 3 godine.“¹¹⁶ Javni cestovni prijevoz (autobus) na otocima održava poduzeće Liburnija sa ukupno devet autobusnih linija koje se nalaze na otocima Ugljan, Pašman, Dugi otok i otok Iž: „Prijevoz na otocima Ugljan i Pašman organiziran je na način da se sastoji od ukupno šest (6) linija. Osnovno polazište svih linija nalazi se u mjestu Preko. Dvije linije odvijaju se na otoku Ugljanu, dvije na otoku Pašmanu, a dvije služe za prijevoz učenika osnovnih škola u Preku i Neviđanima. Svi polasci i dolasci linija na ovim otocima usklađeni su s trajektnim prijevozom putnika na relacijama Preko – Zadar i Tkon – Biograd. Za obavljanje ovog prijevoza

¹¹⁶ U Zagrebu održana prezentacija Studije predizvodljivosti povezivanja otoka Pašmana s kopnom, Općina Pašman, <https://www.otokpasman.hr/u-zagrebu-odrzana-prezentacija-studije-predizvodljivosti-povezivanja-otoka-pasmana-s-kopnom/> (01.09.2023.)

svakodnevno je angažirano jedanaest (11) vozača. Prijevoz na Dugom otoku sastoji se od dvije (2) linije. Jedna linija povezuje zapadni dio otoka s trajektnim pristaništem Brbinj, a druga linija povezuje istočni dio otoka s općinskim središtem Sali. U skladu sa zahtjevom Općine Sali tri puta tjedno odvija se linijski prijevoz između Brbinja i Sali kojim je povezan istočni i zapadni dio Dugog otoka. Prijevoz putnika na otoku Ižu na relaciji trajektno pristanište Bršanj – Iž je organiziran svakodnevno. Prijevoz putnika izvan turističke sezone obavlja se pet (5) dana u tjednu, dok se za vrijeme turističke sezone prijevoz odvija sukladno trajektnom prijevozu na relaciji Zadar – Iž.¹¹⁷ Nazivi linija su:

- Linija 201 Brbinj – Veli Rat
- Linija 202 Sali – Zaglav – Luka
- Linija 203 Bršanj – Veli Iž
- Linija 204 Preko – Muline
- Linija 205 Preko – Tkon

Ovakav ograničen broj autobusnih linija jasno pokazuje da je dostupnost prijevoza na otocima Ugljanu i Pašmanu te Dugom otoku, znatno ograničena. Otočani se suočavaju s izazovima održavanja normalnog života, posebno kada je potrebno putovati između različitih dijelova otoka.

¹¹⁷ Prijevoz na otocima, Liburnija, <https://liburnija-zadar.hr/prijevoz-na-otocima/> (29.08.2023.)

5. Mogućnosti razvoja otoka i turističke ponude na njima korištenjem EU fondova

Otoci čine dragocjeni dio kulturne i prirodne baštine Europe, privlačeći tisuće turista svojom jedinstvenom ljepotom, kulturom i bogatstvom prirodnih resursa. Unatoč svojoj atraktivnosti, mnogi otoci suočavaju se s izazovima koji uključuju ograničene resurse i prometnu izoliranost. U cilju poticanja prosperiteta otoka i očuvanja njihove jedinstvenosti, Europska unija (EU) pruža značajnu financijsku podršku putem različitih fondova i programa. Ovo poglavlje analizira mogućnosti korištenja EU fondova koji su posebno usmjereni na otoke i njihovu održivu turističku ponudu. Pritom će se detaljno razmotriti različiti radni programi i agencije Europske komisije koje su osmišljene kako bi podržale razvoj otoka. U ovom poglavlju, istražiti će se načini kako „europski novac“ može pridonijeti infrastrukturnom unaprjeđenju, očuvanju prirodnog okoliša, poticanju održivog turizma i razvoju lokalnih gospodarstava na otocima diljem Europe.

5.1. Financiranje, bespovratna sredstva i subvencije Europske unije

Europski fondovi, poznati i kao EU fondovi, čine vitalnu komponentu financijske podrške koju Europska unija pruža članicama EU-a i drugim zemljama koje sudjeluju u europskim programima. Ovi fondovi čine srž europskog financijskog sustava i ključan mehanizam za ostvarivanje različitih politika i projekata, promičući zajedničke ciljeve Unije diljem kontinenta. Europska unija pruža financijsku potporu za različite projekte i programe, pridržavajući se stroge regulative kako bi osigurala transparentno i odgovorno upravljanje sredstvima, koje je neprestano pod nadzorom i evaluacijom. Europska Unija pruža financijska sredstva u različitim formama:

- „Bespovratna sredstva – za prijavu obično treba izraditi projektnu ideju kao odgovor na „poziv na podnošenje prijedloga“
- Subvencije kojima upravljaju nacionalna ili regionalna tijela
- Zajmovi, jamstva i vlasnički kapital kao oblici financijske pomoći za potporu politika i programa EU-a
- Zajmovi državama članicama EU-a i trećim zemljama

- Nagrade pobjednicima natjecanja u okviru programa Obzor Europa¹¹⁸

Financiranje programa iz proračuna EU-a upravlja se na tri načina:

- „Izravno upravljanje: Europska komisija izravno upravlja financiranjem EU-a
- Podijeljeno upravljanje: Europska komisija i nacionalna tijela zajednički upravljaju financiranjem
- Neizravno upravljanje: partnerske organizacije ili druga tijela unutar ili izvan EU-a upravljaju financiranjem“¹¹⁹

Kod izravnog upravljanja, Europska komisija je izravno odgovorna za provedbu programa:

- „objavu poziva na podnošenje prijedloga
- evaluaciju podnesenih prijedloga
- potpisivanje ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava
- praćenje provedbe projekta
- ocjenjivanje rezultata
- plaćanje

Pozivi za predstavljanje prijedloga za programe koji se izravno upravljaju objavljuju se na SEDIA¹²⁰ (Single Electronic Data Interchange Area) portalu za financiranje i natječaje.

Države članice EU-a razrađuju nacionalne planove za oporavak i otpornost uz konzultacije s Europskom komisijom, a financiranje se odobrava nakon ostvarenja planiranih ciljeva dok podijeljeno upravljanje podrazumijeva da Europska komisija i nacionalna tijela zemalja članica imaju zajedničku odgovornost za provedbu programa te se na ovakav način provodi preko 70% programa Europske Unije. Nacionalne, regionalne i lokalne vlasti u državama članicama EU-a imaju ovlaštenje za odabir projekata koji će se financirati te su odgovorne za svakodnevno upravljanje tim projektima. Europska komisija usko surađuje s državama članicama kako bi provjerila uspješno završene projekte i pravilno utrošena sredstva.

Kohezijska politika EU-a doprinosi jačanju ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije u Europskoj uniji. Cilj joj je ispraviti neravnoteže između zemalja i regija. Realizira političke

¹¹⁸ Koje su vrste financiranja dostupne?, Europa.eu, https://european-union.europa.eu/live-work-study/funding-grants-subsidies_hr (01.09.2023.)

¹¹⁹ Ibid

¹²⁰ Single Electronic Data Interchange Area, <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/home> (01.09.2023.)

prioritete Unije, posebice zelenu i digitalnu tranziciju. U financijskom razdoblju od 2021. do 2027. godine, kohezijska politika EU-a usvojila je suvremeniji i kraći popis od pet ciljeva koji su usmjereni na potporu rastu. U okviru zajedničkog plana djelovanja provode se akcije koje obuhvaćaju:

1. Konkurentniju i pametniju Europu
2. Zelenu tranziciju prema niskom udjelu ugljika i prema ekonomiji s nultom emisijom ugljika
3. Bolju povezanost Europe putem poboljšanja mobilnosti
4. Socijalniju i inkluzivniju Europu
5. Europu koja je bliža građanima poticanjem održivog i integriranog razvoja svih vrsta teritorija.¹²¹

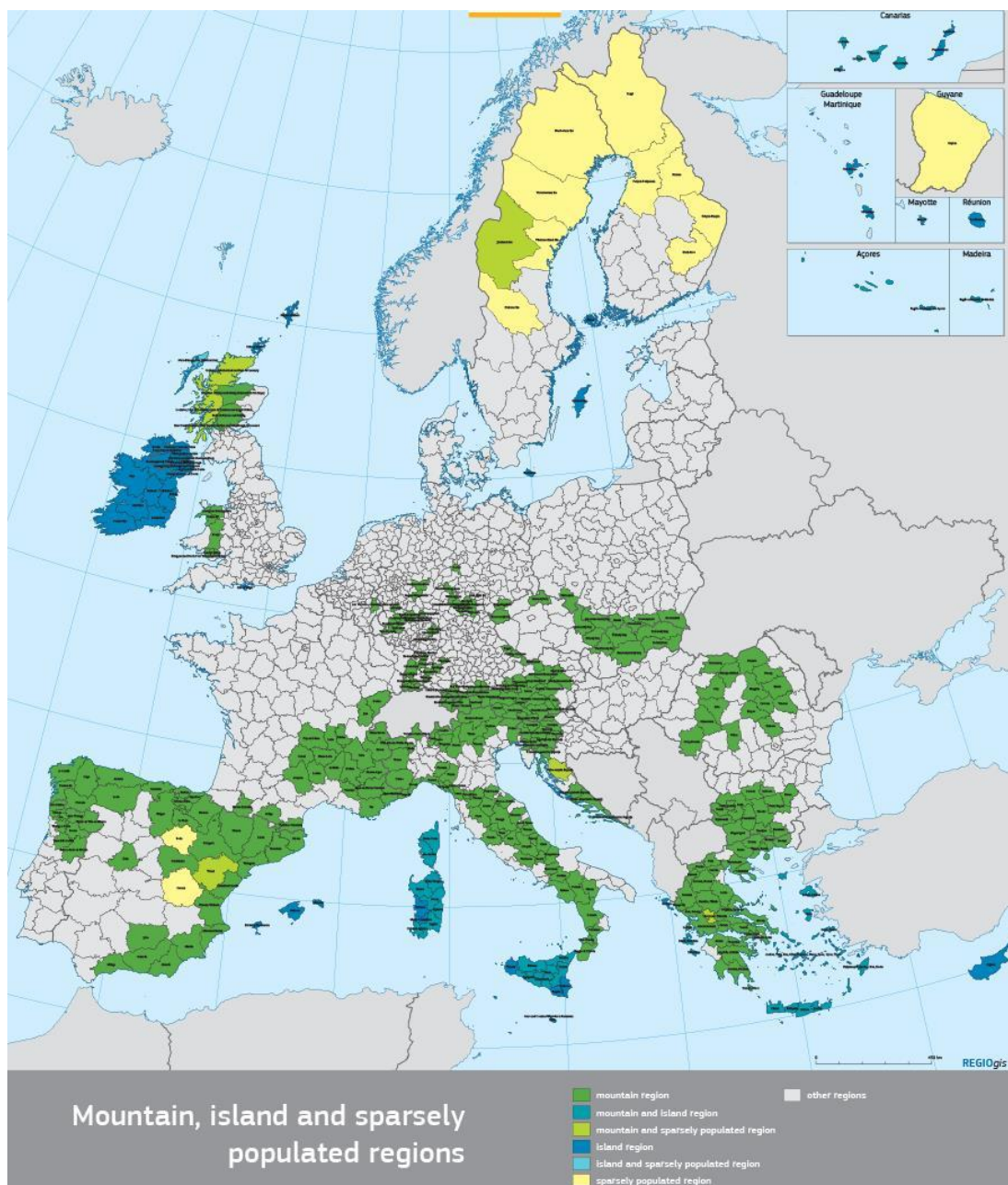
Podijeljeno upravljanje primjenjuje se pretežno u okviru kohezijske politike i poljoprivrede, gdje su ključni fondovi:

- Europski fond za regionalni razvoj – regionalni i urbani razvoj
- Kohezijski fond – za manje razvijene regije
- Europski socijalni fond plus – socijalno uključivanje i dobro upravljanje
- Fond za pravednu tranziciju – potpora regijama koje su najviše pogođene tranzicijom prema klimatskoj neutralnosti
- Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj
- Europski fond za pomorstvo i ribarstvo

Svaki od navedenih fondova može se koristiti za financiranje projekata na otocima, pod uvjetom da ti projekti ispunjavaju uvjete i kriterije svakog pojedinog fonda. Financiranje projekata na otocima često pada pod prioritete kohezijske politike i ruralnog razvoja obzirom na specifične izazove i potrebe otoka, pa tako Kohezijska politika posebno obraća pažnju na europske regije koje se suočavaju s teškim i trajnim geografskim ili demografskim izazovima poput planinskih područja, otoka i rijetko naseljenih područja.

¹²¹ **Priorities for 2021-2027**, https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/priorities (01.09.2023.)

Slika 18 Planine, otoci i rijetko naseljena područja

Izvor: Europska Unija, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/sparsely-populated-areas/map_mountains_islands_spas.png (01.09.2023.)

Otoci diljem Europe često se suočavaju s izazovima poput ograničenog pristupa resursima i uslugama, ekoloških prijatelj te starenja stanovništva. Međutim, različite karakteristike, kao što su veličina, broj stanovnika, razvojni trendovi i geografski položaj¹²², zahtijevaju različite pristupe za rješavanje tih zajedničkih problema.

¹²² Europski parlament, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0144_HR.html#_section1 (24.09.2023.)

Sustavna podrška Europske unije pruža prilike za stvaranje novih radnih mjesta, poticanje lokalnog gospodarstva i poboljšanje kvalitete života na otocima. Mnoge od tih prilika javljaju se kada se EU-financirani projekti usmjere prema održivom turizmu, kao i ekološki odgovornom korištenju prirodnih resursa kroz sektor zelene energije i koncept cirkularne ekonomije.¹²³ Da se u otoke zadarskog arhipelaga ulagalo iz EU fondova, vidljivo je iz konkretnih projekata i inicijativa usmjerenih na unaprjeđenje infrastrukture, očuvanje prirodne baštine i poticanje održivog turizma. To uključuje obnovu pristaništa (dogradnja luke Sali)¹²⁴ i luka (nova trajektna luka u Tkonu)¹²⁵ kako bi se poboljšala povezanost otoka s kopnom, promicanje energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije te poticanje ekološki osviještenih inicijativa kako bi se sačuvao jedinstveni ekosustav otoka i privukli održivi oblici turizma. Sve te aktivnosti doprinose unaprjeđenju kvalitete života na otocima i očuvanju njihove jedinstvene prirodne i kulturne vrijednosti. Također, iz Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije najavljeno je: „preko 150 milijuna eura namijenjenih otocima koji su podijeljeni na sedam obalnih županija od kojih 25,6 milijuna eura pripada otocima Zadarske županije i to za financiranje revitalizacije javno-društvene infrastrukture te objekata kulturne baštine i kulturno-turističkih lokacija, razvoj zelene i plave infrastrukture uz jačanje kapaciteta i spremnosti civilne zaštite i vatrogastva, energetske učinkovitost i poticanje korištenja obnovljivih izvora energije u infrastrukturnim ulaganjima te izgradnju ili obnovu poslovne infrastrukture ili poslovnih zona i poduzetničkih potpornih institucija.“¹²⁶ Za provođenje Integriranog teritorijalnog programa na otocima nužno je stvaranje teritorijalnih strategija koje se razvijaju od strane županija. Svaka županija izrađuje svoju strategiju za otočna područja kao dodatak planu razvoja županije.

5.2. Radna tijela Europske komisije namijenjena otocima

Europska komisija ima nekoliko radnih tijela i inicijativa namijenjenih otocima kako bi podržala njihov održivi razvoj i rješavala specifične izazove s kojima se otoci suočavaju. Jedno

¹²³ **Mountains, Islands and Sparsely Populated Areas**, Europska Unija, https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/themes/sparsely-populated-areas (01.09.2023.)

¹²⁴ **Započinje druga faza dogradnje luke Sali**, Morski.hr, <https://www.morski.hr/zapocinjje-druga-faza-dogradnje-luke-sali/> (01.09.2023.)

¹²⁵ **Otvorena nova trajektna luka u Tkonu**, Zadarska županija, <https://www.zadarska-zupanija.hr/novosti/item/3352-otvorena-nova-trajektna-luka-u-tkonu-vrijedna-45-milijuna-kuna> (01.09.2023.)

¹²⁶ **Ministar Erlić u Splitu objavio raspodjelu EU sredstava za otoke**, Min. reg. razvoja i fondova Europske Unije, <https://razvoj.gov.hr/vijesti/ministar-erlic-u-splitu-objavio-raspodjelu-eu-sredstava-za-otoke-i-dodijelio-ugovore-iz-programa-razvoja-otoka/5351> (01.09.2023.)

od prvih takvih tijela osnovano je u lipnju 2018. godine zahvaljujući hrvatskom eurozastupniku Toninu Piculi, koji je 2017. podnio amandman u sklopu projekta ‘Jačanje suradnje oko klimatske akcije na otocima unutar i izvan EU kroz stvaranje otočnog identiteta’ te osigurao 2 milijuna eura za osnivanje Tajništva za otoke. Danas Tajništvo za otoke djeluje pod nazivom Tajništvo za čistu energiju EU otoka (Clean energy for EU islands secretariat) te ima za cilj:

- podržati otoke u provedbi njihovih agenda tranzicije
- promicati sudjelovanje, angažman i osnaživanje građana
- olakšati stvaranje zajednica za obnovljivu energiju
- promovirati projekte i razmjenu najboljih praksi

Druga faza Tajništva za čistu energiju na otocima EU-a pokrenuta je početkom 2021. godine i traje 2 godine. Temelji se na rezultatima pilot faze (2018.-2020.) kako bi podržala i stvorila profitabilne projekte čiste energije na europskim otocima. Cilj joj je osnažiti otočke zajednice da pređu od vizije čiste energije do akcije te uskladiti inicijative građana s ekspertnom podrškom koja stvarno utječe na projekte koji se provode na terenu.¹²⁷

Interreg Euro – MED je program financiranja Europske unije koji podržava suradnju preko mediteranskih granica. Omogućuje sredstva za projekte koje razvijaju i kojima upravljaju sveučilišta, javna uprava, privatne organizacije i organizacije civilnog društva. Program okuplja partnere iz 69 regija i 14 zemalja sa sjeverne obale Sredozemlja s zajedničkim ciljem: društvo koje je klimatski neutralno i otporno, u korist svojih građana. Tijekom sljedećeg financijskog razdoblja od 2021. – 2027. godine, zajedno sa svojim partnerima, radi se na tome da se cjelokupna regija učini pametnijom, zelenijom te da se poboljša upravljanje među njezinim dionicima. Ukupni proračun programa iznosi oko 294 milijuna eura za razdoblje od 2021. do 2027. godine.

Europska agencija za kontrolu ribarstva (EFCA) je agencija Europske unije koja ima za cilj unaprijediti i promicati najviše standarde u kontroli, inspekciji i nadzoru u sklopu zajedničke ribarstvene politike. EFCA se zalaže za postizanje izvanredne razine kvalitete i transparentnosti u svom djelovanju s namjerom izgradnje povjerenja i poticanja suradnje svih relevantnih dionika. Ovo osigurava efikasnost i učinkovitost njenih aktivnosti. Rad Europske agencije za kontrolu ribarstva (EFCA) donosi dodatnu vrijednost uspostavi jednakih uvjeta u europskoj ribarskoj industriji, osiguravajući da svi subjekti sektora poštuju europske obveze i tretiraju se

¹²⁷ Clean energy for EU islands, Europska Unija, <https://clean-energy-islands.ec.europa.eu/about> (01.09.2023.)

jednakopravno, bez obzira na mjesto svojih operacija. Nadalje, EFCA pridonosi razvoju održivog ribarstva jačanjem usklađenosti s postojećim mjerama za očuvanje i upravljanje, čime se štiti interes sadašnjih i budućih generacija: „U suradnji s Agencijom za europsku graničnu i obalnu stražu te Europskom agencijom za pomorsku sigurnost, sa svakom od njih u okviru svojih ovlasti, EFCA pruža potporu nacionalnim tijelima koja obavljaju funkcije obalne straže.“¹²⁸ Sjedište EFCA-e smješteno je u španjolskom gradu Vigo.

Europska agencija za pomorsku sigurnost (EMSA) je organizacija čija je svrha: „osiguravanje visoke, jedinstvene i učinkovite razine pomorske sigurnosti, sigurnosne zaštite u pomorstvu, sprečavanja onečišćenja s brodova i odziva na onečišćenje s brodova, te odziva na onečišćenje mora uzrokovano naftnim i plinskim postrojenjima, te, prema potrebi, doprinos ukupnoj učinkovitosti pomorskog prometa i pomorskog prijevoza kako bi se olakšalo uspostavljanje europskog prostora za pomorski prijevoz bez barijera.“¹²⁹ Misija EMSA-e je usmjerena na podršku pomorskim interesima EU-a kroz stvaranje sigurnog, zaštićenog, održivog i konkurentnog pomorskog sektora. EMSA teži postati pouzdana i priznata referentna točka u europskom i svjetskom pomorskom sektoru. EMSA koristi svoje jedinstveno znanje i iskustvo kako bi postala ključna institucija unutar europskog i globalnog pomorskog klastera¹³⁰. Agencija se angažira u raznim pitanjima i zadacima vezanim uz pomorsku sigurnost, zaštitu, zaštitu okoliša, klimu i jedinstveno tržište. To čini pružanjem usluga državama članicama i Europskoj komisiji, te suradnjom kao inovativan i pouzdan partner i centar znanja za europski pomorski klaster, a eventualno i šire, kao relevantna točka na međunarodnoj razini.

¹²⁸ EFCA, Europska unija, <https://www.efca.europa.eu/en/content/mission-and-strategy> (01.09.2023.)

¹²⁹ EMSA, Europska unija, <https://www.emsa.europa.eu/about.html> (02.09.2023.)

¹³⁰ Ibid

6. Metodologija istraživanja

Prema autoru Ratku Zeleniki, pojam znanstveno istraživanje definira se kao: „Specifična intelektualna djelatnost kojoj je temeljna svrha otkazivanje i dokazivanje znanstvenih istina pomoću znanstvenih metoda¹³¹“, te se ono može podijeliti u tri osnovne kategorije:

- Izviđajna (eksplozivna)
- Opisna (deskriptivna)
- Uzročna (kauzalna)¹³²

Autorica se u ovom radu koristila deskriptivnom metodom putem koje se istražuje i opisuje problematika razvoja turističke ponude na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru te otoci zadarskog arhipelaga koji su jedinice lokalne samouprave. U svrhu izrade diplomskog rada, autorica je provela kvalitativno istraživanje kroz polustrukturirani intervju za koje je izrađen vodič. Zelenika definira kvalitativno istraživanje kao: „istraživanje koje se odnosi na proučavanje, ispitivanje, određivanje svojstva osobitosti, vrednote, obilježja, relevantnih značajki, nekih pojava, predmeta i odnosa. Takva istraživanja pokušavaju odgovoriti na pitanja: kakvo je nešto? Kakav je netko? Zašto? Kada? Čime?“¹³³ Na taj način su se prikupili primarni podaci istraživanja, odnosno izrazili stavovi i mišljenja ispitanika i definirali ključni čimbenici koji utječu na sam proces definiranja i kreiranja turističke ponude na zadarskim otocima. Ukupno je intervjuirano četiri ispitanice od kojih su dvije predsjednice turističkih zajednica u mjestima na otoku koji su jedinice lokalne samouprave, predsjednica mjesnog odbora otoka koji administrativno pripada Zadru te predsjednica turističke zajednice mjesta koji također administrativno pripada Zadru. Polustrukturirani intervju izrađen je u dvije verzije. Prva verzija je ona pomoću koje su se ispitali dionici čije mjesto rada je otok koji pripada administrativno Gradu Zadru, dok je druga verzija ona uz pomoć koje su se ispitali stavovi i mišljenja dionika čije mjesto rada je općina na otoku odnosno jedinica lokalne samouprave. Intervju se sastoji od 10 osnovnih pitanja te 9 dodatnih pitanja otvorenog tipa pomoću kojih se odgovara na istraživačka pitanja te su u skladu sa ciljevima istraživanja:

¹³¹ ZELENKA, R.: „Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela“, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2000., p. 139.

¹³² Op.cit., p. 145

¹³³ Op. cit., p. 151

Osnovno pitanje:

1. Smatrate li da je turistička ponuda dobro razvijena u Vašoj općini/mjestu?

Dodatno pitanje

- Smatrate li da je turistički potencijal u Vašoj općini/mjestu u cijelosti ispunjen?
- Mislite li da je masovni, kupališni turizam dovoljan za socioekonomski razvoj Vaše općine/mjesta ?

Osnovno pitanje:

2. Ukoliko smatrate da je razvijena, što je tome razlog?
3. Ukoliko smatrate da nije razvijena, koji su temeljni problemi zbog kojih se nije razvila?

Dodatno pitanje:

- Kada ste počinjali turistički razvoj, s kojim problemima ste se susreli?
- Kako ste ih rješavali, tko Vam je bio najveća podrška?

Osnovno pitanje:

4. Tko bi trebao riješiti te probleme i kako?

Dodatno pitanje:

- Mislite li da je to moguće?

Osnovno pitanje:

5. Smatrate li, zato što ste jedinica lokalne samouprave, da možete lakše kreirati turističku ponudu u odnosu na ona mjesta koja to nisu, npr. Silba koja spada pod grad Zadar?
6. Smatrate li, zato što ste mjesno naselje, da možete lakše kreirati turističku ponudu u odnosu na jedinice lokalne samouprave?

Osnovno pitanje:

7. Postoji li u Vašem mjestu kolektivni smještajni objekt? Kamp, hotel, hostel, marina?

Osnovno pitanje:

8. U kojoj mjeri prometna izoliranost i nedostatak komunalne infrastrukture utječe na razvoj turizma na otocima koji su samostalne lokalne jedinice?

Dodatno pitanje:

- Smatrate li da bi lakše kreirali turističku ponudu ukoliko ste spojeni na vodovodnu mrežu?
- Smatrate li da bi lakše kreirali turističku ponudu ukoliko imate pročišćivač/desalinizator?

Osnovno pitanje:

9. Što smatrate glavnim problemom za daljnji razvoj turističke ponude u Vašem mjestu?

Osnovno pitanje:

10. Smatrate li da je budućnost razvoja turističke ponude na otocima održivi turizam?

Dodatno pitanje:

- Provodi li Vaše naselje politike i smjernice za razvoj održivog turizma?
- Koje biste Vi specifične oblike turizma predložili za održivi razvoj lokalne zajednice?

Istraživanje je provedeno u periodu od 15. veljače do 10. ožujka 2023. godine putem online kanala.

6.1. Kvalitativna analiza sadržaja

U istraživanju koje je provedeno u svrhu pisanja ovog diplomskog rada sudjelovale su četiri ispitanice: predsjednica mjesnog odbora (u nastavku ispitanica A), predsjednica TZ-a mjesta (u nastavku ispitanica B), te dvije predsjednice TZ-a općine (u nastavku ispitanica C i ispitanica D). Za prikupljanje primarnih podataka koristio kvalitativni pristup istraživanju, što uključuje polustrukturirani intervju uz unaprijed izrađen vodič. Intervjui su se sastojali od standardiziranih pitanja kako bi se analizirali stavove dionika o turističkoj ponudi na otocima Zadarskog arhipelaga te je fokus intervjuja bilo detektirati sve faktore koji su uključeni u kreiranje turističke ponude zadarskih otoka. Uz primarne podatke, prikupili su se i sekundarni podaci koji su vezani uz sam pojam i definiciju srednjedalmatinskih otoka, odnosno zadarske otočne skupine, demografija tih otoka te njihova prometna izoliranost odnosno povezanost sa kopnom i većim urbanim središtima. Pomoću sekundarnih podataka, istražili su se svi problemi i mogućnosti razvoja turističke ponude s naglaskom na otoke koji administrativno pripadaju Zadru te otoke koji su jedinice lokalne uprave, njihove zajedničke probleme te temeljne razlike.

Prvo pitanje u istraživanju odnosi se na stav ispitanica o tome je li turistička ponuda dobro razvijena u njihovoj općini odnosno mjestu. Tim pitanjem htjelo se saznati njihovo trenutno mišljenje o turističkoj ponudi na njihovom otoku. Ispitanice A, B i C odgovorile su negativno na prvo pitanje, smatrajući da turistička ponuda nije dobro razvijena u njihovim općinama/mjestima, dok ispitanica D smatra kako je turistička ponuda dobro razvijena u njejoj općini. Ispitanica A smatra kako turistička ponuda u njenom mjestu nije dobro razvijena: „Smatram da turistička ponuda nije dobro razvijena jer se mjesni turizam ograničio na apartmane, restorane i kafiće“¹³⁴ referirajući se na manjak turističkih sadržaja, dok ispitanica

¹³⁴ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

B također smatra kako turistička ponuda u njenom mjestu nije dovoljno razvijena: „*Turistička ponuda na mom otoku definitivno nije dovoljno razvijena, ali je prošle godine napravljeno strateško planiranje koje turističku ponudu razvija u dva osnovna pravca: produljenje turističke sezone i održivi turizam.*“¹³⁵ Ispitanica C također smatra kako turistička ponuda nije dovoljno razvijena u njenoj općini, dok ispitanica D navodi kako je turistička ponuda dobro razvijena u njenoj općini: „*Ponuda je razvijena dobro, što bi značilo da uvijek ima prostora za poboljšavanje i unaprjeđenje. Osobito kad se radi o novim sadržajima/proizvodima za aktivni odmor. Upravo na tome i radimo kao udružene Turističke zajednice zadarskog arhipelaga. Mislim kako je najvažnije da se razvoj i ponuda stvaraju planski, osobito zbog devastacije prostora. Tu su naravno ključne lokalne samouprave. Što se tiče smještajnih kapaciteta, po mome mišljenju potrebno je uređivati (podizati kvalitetu) postojećih, a što manje graditi nove. Osobito velike smještajne kapacitete. Ono što nama treba/nedostaje na arhipelagu, su mali obiteljski objekti smještaji (kuće za odmor, mali obiteljski hoteli i sl.) visoke kvalitete*“¹³⁶ Iz ovog odgovora vidljivo je kako ispitanica smatra da iako je turistička ponuda u njenoj općini dobro razvijena, da uvijek ima mjesta za napredak, pogotovo ako je on planski napravljen te u suradnji sa ostalim dionicima turizma u općini. Dodatno pitanje referira se na to smatraju li ispitanice da je turistički potencijal u njihovoj općini odnosno mjestu u cijelosti ispunjen te pritom ispitanica A odgovara: „*Turistički potencijal uopće nije ispunjen, kulturnih zbivanja nema, a što se tiče sportskog, jedino se održava tradicionalni otočki turnir u košarci koji završi muzičkom feštom. Od glazbenih zbivanja, dva dana u sezoni održava se festival te lokalna fešta popraćena bendom uživo.*“¹³⁷ Ispitanica B također smatra da na njenom otoku turistički potencijal nije ni približno razvijen ni ispunjen: „*Mi imamo ograničene kapacitete prihvata turista (samo privatni smještaj – sobe i apartmani, koji funkcionira samo ljeti) što je s jedne strane pozitivno jer se ne može pretvoriti u destinaciju masovnog turizma, jer nema kapacitete, a time ostaje privlačna sadašnjim i potencijalnim turistima, koji ovu destinaciju cijene i odabiru upravo zbog mirnog obiteljskog turizma. S druge strane postoji još mnogo mogućnosti razvoja održivog turizma na Silbi, na kojima se radi*“.¹³⁸ Ispitanica C navodi: „*Ne, turizam je grana gospodarstva u koju treba uvijek ulagati dodatne napore*“¹³⁹ dok ispitanica D kaže: „*Naravno da nije i da se uvijek može bolje (ne nužno i više)*“ referirajući se na svoj odgovor na osnovno

¹³⁵ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹³⁶ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹³⁷ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹³⁸ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju 15.02.2023.

¹³⁹ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju 09.03.2023.

pitanje gdje smatra kako uz razvitak novih turističkih potencijala treba prvenstveno unaprijediti kvalitetu već postojećih.

Pomoću sljedećeg dodatnog pitanja htjelo se istražiti smatraju li ispitanice da je masovni, kupališni turizam dovoljan za socioekonomski razvoj otoka te su se sve ispitanice jednoglasno složile kako ne smatraju da je masovni turizam dovoljan za socioekonomski razvoj njihovog mjesta i općine, pa tako ispitanica A odgovara: „*Smatram da masovni turizam nije poželjan, a isto tako takav turizam ne može biti dovoljan. Uostalom svjedoci smo neželjenih posljedica koji takav tip turizma ostavlja za čitavu zemlju*“¹⁴⁰ dok ispitanica C smatra: „*Ne, turizam se uvijek mora bazirati na stvaranju dodane vrijednosti*“.¹⁴¹

Pomoću sljedećeg pitanja htio se dobiti odgovor smatraju li ispitanice ukoliko je turistička ponuda razvijena, koji je tome razlog, te ukoliko smatraju da nije razvijena, koji su temeljni problemi zbog kojih se nije razvila te su sve ispitanice naglasile kako smatraju da ponuda nije dovoljno razvijena pa je pritom ispitanica A naglasila: „*Temeljni problemi zbog kojih je teško razviti turizam je komunalna infrastruktura. Na otoku nema vodovoda te kanalizacije/odvodnje. Kuće su spojene na crne jame, a voda je iz gusterna (bunara..) Ti problemi najviše dolaze do izražaja baš u sezoni kad je potrošnja veća*“¹⁴² dok je ispitanica B odgovorila: „*Osnovni problemi zbog kojih se turistička ponuda dosad na otoku nije dovoljno razvila su:*

- *Nepostojanje zajedničke vizije i misije, te strukturiranog strateškog razvoja turističke ponude*
- *Nedovoljno jaka i razvijena Turistička zajednica koja bi mogla operativno i strateški provesti razvoj*
- *Nedovoljno razvijena turistička ponuda (od smještajnih kapaciteta, preko gastronomije i nautike do kulturne i rekreativne ponude za turiste)*
- *Administrativna problematika gdje otok spada pod Grad Zadar, te sve komunalne, prostorne i administrativne poslove radi Grad Zadar, koji često ne ispunjava ni osnovne potrebe lokalnog stanovništva, te osnovne potrebe otoka (vodoopskrba, održavanje putova, čistoća, odvoz otpada itd.) često ovise o udruženom djelovanju lokalnih organizatora i udruga, a trebale bi se rješavati sustavno.*“¹⁴³

Ispitanica je navela konkretne izazove koje je i autorica navela u sekundarnim podacima prilikom pisanja rada uključujući nedostatak zajedničke vizije mjesta, općina i županije po

¹⁴⁰ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁴¹ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023.

¹⁴² Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁴³ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

pitanju kreiranja turističke ponude otoka. Odgovor ispitanice D također se podudara sa sekundarnim podacima koje je autorica navela, odnosno: „Nije, ponajviše zbog infrastrukture i povezanosti otoka s kopnom.“¹⁴⁴ Dodatno pitanje odnosilo se na mapiranje izazova s kojima su se ispitanice susretale prilikom turističkoj razvoja u njihovom mjestu i općini te je pritom ispitanica A odgovorila: „Upravo iz gore navedenih razloga (komunalna infrastruktura), ali i nedovoljna ponuda društvenih zbivanja. 6. i 9. mjesec nisu dovoljno popunjeni, dok kroz 7. i 8. mjesec smještajni kapacitet je maksimalno popunjen“¹⁴⁵, a ispitanica C: „Obzirom da sam kratko na poziciji direktora, svoju destinaciju zatekla sam u uzlaznoj fazi razvoja, neki do problema su svakako nedovoljna educiranost okoline (odlaganje otpada, uređenje okućnica, privatiziranje javnog dobra u upotrebi- plaže i sl.)“¹⁴⁶. Ispitanica D također smatra kako je kvaliteta usluge niska: „Loši smještajni kapaciteti (u smislu kvalitete), starije stanovništvo, mala dodatna ponuda, loša povezanost...“¹⁴⁷ dok ispitanica B navodi kako: „Ne znam odgovor na ovo pitanje jer sam ja u funkciji direktorice TZ manje od godine dana.“¹⁴⁸ Dodatnim pitanjem htjelo se istražiti kako su rješavali te probleme te tko im je u tome bio najveća podrška. Ispitanice C i D navele su kako podrška lokalne samouprave, međusobna suradnja te jednaka vizija čine jako veliku ulogu u rješavanju izazova koji koče razvoj turističke ponude: „Ključna podrška je ona lokalne samouprave i međusobna suradnja i jednaka vizija. Edukacije i razgovori sa svakim pojedincem su također dali neke rezultate“¹⁴⁹

Pod sljedećim pitanjem koje glasi: Tko bi trebao riješiti te probleme i kako, sve ispitanice su se složile da rješenje problema nije u jednom dioniku: „Grad Zadar prvenstveno, zatim Županija zadarska, TZ zadarske županije, HTZ, Ministarstvo turizma – svi ovi akteri bi, svaki u svom resoru koji se odnosi na otok, trebali više ulagati u razvoj turizma na otoku, ne samo financijski.“¹⁵⁰ „Svi skupa: lokalno stanovništvo, TZ-i, općine, županija, država. Mislim da su ključne edukacije i projekti (natječaj), te savjetodavna pomoć lokalnom stanovništvu sa prijavama, dokumentacijom i sl.“¹⁵¹, dok ispitanica A naglašava kako probleme takve i slične prirode treba riješiti Grad Zadar, upravo zato jer otok pripada administrativno pod Zadar: „Grad Zadar pod kojim spadamo bi trebao osigurati vodovod i kanalizaciju, a također trenutno smo ostali i bez osnovne zdravstvene skrbi, tj. liječnika. S druge strane, nedovoljno i skoro ništa smo

¹⁴⁴ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁴⁵ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁴⁶ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023.

¹⁴⁷ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁴⁸ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁴⁹ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁵⁰ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁵¹ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

oglašeni od strane Turističke zajednice Zadar, a uredno se na njihov račun uplaćuje boravišna pristojba te ostala davanja.“¹⁵².

Kroz dodatno pitanje željelo se ispitati njihov stav o tome smatraju li da su ti problemi rješivi, te se u odgovorima jasno vidi kako su ispitanice podijeljenog mišljenja: „Mislim da trenutno nije moguće jer očito nema financijskih sredstava za nas manje otoke“¹⁵³ dok ispitanica B odgovara kako je moguće riješiti te probleme, ali uz velike napore: „Moguće je, ali treba permanentno lobirati, zahtijevati, pozivati se na postojeće zakone, pravilnike, odredbe, tražiti da se modificiraju postojeći i naprave novi, koji su u skladu s EU strategijama razvoja održivog turizma.“¹⁵⁴. Ispitanica C smatra kako su na njenom otoku vidljivi pomaci u rješavanju problema: „Na našoj lokaciji jasno su vidljivi pomaci upravo zbog ostvarivanja međusobne suradnje i podrške svih dionika u turizmu“¹⁵⁵.

Sljedeće pitanje bilo je podijeljeno u dva zbog toga što se jedno odnosilo na to smatraju li zato što su jedinica lokalne samouprave da mogu lakše kreirati turističku ponudu u odnosu na mjesta koja to nisu, te smatraju li zato što su mjesto, da mogu lakše kreirati turističku ponudu u odnosu na jedinice lokalne samouprave. Ispitanica A je na ovo pitanje odgovorila kako smatra da je u mjestu lakše kreirati turističku ponudu: „S jedne strane mogli bismo reći da, jer smo mjesno naselje s manjim brojem ljudi pa se dogovori koliko toliko mogu brže izglasati, entuzijazma svakako ima.“¹⁵⁶, dok ispitanica B smatra da im nije lakše kreirati turističku ponudu u svom mjestu. Ispitanica C tvrdi kako upravo zato što je njen otok jedinica lokalne samouprave, da je lakše kreirati turističku ponudu, dok ispitanica D smatra da nije: „Ne, osobito nakon našeg udruživanja i zajedničkog djelovanja na projektima. Mislim da je isključivo lokalno premalo i da više možemo postići udruženo. (vidljivost, ponudu, projekti...)“¹⁵⁷ ponovno naglašavajući međusobnu suradnju i umrežavanje.

Uz pomoć sljedećeg pitanja htjelo se odgovoriti na pitanje postoji li u njihovoj općini i mjestu kolektivni smještajni objekt (kamp, hotel, hostel, marina) te su ispitanice A i B odgovorile da nema odnosno: „Ne postoji. Postoji privezište za brodove i jedrilice od strane Županijske lučke uprave te “divlji” vezovi (bove) koje već unazad par godina nisu pod ničijom nadležnosti jer

¹⁵² Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁵³ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁵⁴ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁵⁵ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023.

¹⁵⁶ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁵⁷ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023

nije ugovorena koncesija¹⁵⁸ dok ispitanice C i D odgovaraju potvrdno: „Na otoku postoje kampovi (2), hotel (3), marina (1), hostel (1)“¹⁵⁹

Odgovorima na sljedeće pitanje htjelo se ustanoviti u kojoj mjeri prometna izoliranost i nedostatak komunalne infrastrukture utječe na razvoj turizma na otocima koji su samostalne lokalne jedinice gdje je pritom ispitanica C navela: „Na našoj lokaciji imamo jako dobro rješenje infrastrukturu“¹⁶⁰ dok je ispitanica D odgovorila: „Usudila bih se reći najviše“¹⁶¹. Kroz dodatno pitanje nastojalo se doći do odgovora smatraju li ispitanice da bi se turistička ponuda lakše kreirala ukoliko je njihova općina ili mjesto spojeno na vodovodnu mrežu te ukoliko imaju pročišćivač odnosno desalinizator gdje je pritom ispitanica A odgovorila: „Naravno da bi, jer je ovako ograničena potrošnja vode i uvelike smo ovisni o vodonoscu koji dolazi jednom u mjesec dana. Također, pročišćivač otpadnih voda bi riješio problem s gore navedenim problemom crnih jama s kojima mještani imaju velikih problema“.¹⁶² Ispitanica B se međutim ne slaže s time: „Ne, smatram da bi spajanje na vodovodnu mrežu u konačnici dovelo do razvoja masovnog turizma na otoku“¹⁶³, ali ipak smatra kako bi desalinizator bio od velike pomoći: „Da, desalinizator bi dugoročno mogao riješiti probleme vode na otoku te je učiniti djelomično samoodrživom“¹⁶⁴ dok ispitanica C navodi: „Spojeni smo na vodovodnu mrežu“.¹⁶⁵

Sljedećim pitanjem nastojalo se odgovoriti što ispitanice smatraju najvećim problemom za daljnji razvoj turističke ponude te su pritom ispitanice navele ponovno slične odgovore, odnosno manjak infrastrukture, manjak sustavne podrške od strane JLS-ova, ministarstava te turističkih zajednica, te prometna izoliranost: „Velika udaljenost od grada i nedovoljna povezanost kao i nezainteresiranost lokalnih službi“¹⁶⁶ te „Nedostatak strukturirane, strateške i permanentne suradnje s JLS-ovima, resornim ministarstvima, TZZŽ i HTZom na razvoju održivog turizma“¹⁶⁷ pa tako i „Upravo infrastruktura i povezanost kopnom“¹⁶⁸ dok je ispitanica C kao glavni problem navela: „Nedostatak ciljanog ulaganja u turizam

¹⁵⁸ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁵⁹ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023

¹⁶⁰ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023.

¹⁶¹ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁶² Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁶³ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁶⁴ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁶⁵ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023.

¹⁶⁶ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁶⁷ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁶⁸ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023.

*komparativnih prednosti kao i turizam dodane vrijednosti od strane privatnog sektora te izbjegavanje stavljanja naglaska na takozvani vid turizma sunce i more.*¹⁶⁹

Ispitanice su se u odgovorima na sljedeće pitanje također jednoglasno složile kako smatraju da je budućnost razvoja turističke ponude na otocima održivi turizam, pa tako ispitanica A navodi: *„Smatram da će turizam na otoku biti održiv iz razloga što se na otok više manje vraćaju stalni gosti privučeni mjesnom plažom koja je pogodna za djecu te skrivenim uvalama. Također odgovara im otok bez prometnice (vožnja automobilima po otoku je zabranjena) te svi potrebni sadržaji (trgovina, restorani, kafići, plaže, katamaran) su u blizini.*¹⁷⁰ Ispitanica B na ovo pitanje je odgovorila: *„Apsolutno, a to je i u svim strateškim dokumentima na nacionalnoj i EU razini, samo se u praksi još sustavno nije počelo provoditi*¹⁷¹“ kao i ispitanice C i D: *„Da, ne samo na otocima održivost je ključ uspjeha“*¹⁷² te *„Po mome mišljenju to je jedina budućnost – održivi turizam“*¹⁷³

Uz zadnje pitanje, ispitanicama je ponuđeno i dodatno pitanje putem kojeg se htjelo saznati provode li njihova mjesta i općine politike i smjernice za održivi razvoj turizma gdje su sve ispitanice odgovorile potvrdno osim ispitanice A: *„Da, od prošle godine kada smo napravili strateški plan“*¹⁷⁴ te *„Da, ali ne na papiru. Isključivo nastojanjima pojedinaca“*¹⁷⁵ Također, ispitanice se upitalo koje bi one specifične oblike turizma predložile za održivi razvoj lokalne zajednice gdje pritom ispitanica A odgovara: *„Kao što je prethodno već više-manje spomenuto turizam na otoku je pretežno orijentiran na stalne goste koji su prepoznali ljepotu malog mjesta, turizam koji nije još masovni u nadi da će tako i ostati, ne zaboravljajući ulogu i važnost očuvanja lokalnog stanovništva za boljitak ne samo malog mjesta već i lijepe naše“*¹⁷⁶ te ispitanica B navodi: *„Vjerojatno i vi znate za 12 ciljeva održivog turizma koji stoje u nacionalnoj Strategiji razvoja održivog turizma do 2030. MTiS, a preuzeti su iz EU strategija održivog turizma. Ja bih ovdje nabrojila nekoliko specifičnih oblika turizma koji imaju mogućnost razvoja na mom otoku: zdravstveni turizam (započeli smo brendiranje otoka u ovom smjeru 2022. godine sloganom „Zdravi bili“ koji je ujedno i stari otočki pozdrav), naturizam (u smislu suživota s prirodom, divljih prirodnih plaža, te u skladu s onim što je otok bio 70-tih*

¹⁶⁹ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023.

¹⁷⁰ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

¹⁷¹ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁷² Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023

¹⁷³ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023

¹⁷⁴ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁷⁵ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023

¹⁷⁶ Ispitanica A, Predsjednica mjesnog odbora: Osobni intervju, 18.02.2023.

godina prošlog stoljeća, povratak tome ali kroz suvremene metode), kulturno – umjetnički turizam (koji se razvija zadnji 15 godina zaslugom udruga koje dovode suvremeno-umjetničke projekte na otok, ali u skladu s prirodom, ekologijom i lokalnom zajednicom), ekološki turizam (koji se razvija posljednjih 10ak godina također zaslugom udruga, tradicijski i baštinski turizam robinzonski turizam, sportsko – rekreativni turizam itd.“¹⁷⁷ Odgovor ispitanice C na ovo pitanje bio je: „Outdoor, kulturni, gastro turizam, ali i nautički“, ¹⁷⁸ dok je ispitanica D odgovorila: „Aktivni odmor (outdoor), ruralni turizam, pustolovni, izletnički, gastronomija... kvalitetan smještaj“.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Ispitanica B, Predsjednica TZ-a mjesta: Osobni intervju, 15.02.2023.

¹⁷⁸ Ispitanica C, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 09.03.2023

¹⁷⁹ Ispitanica D, Predsjednica TZ-a općine: Osobni intervju, 15.02.2023

7. Analiza rezultata istraživanja

Zadarski otoci, s obiljem svoje prirodne i kulturne baštine, imaju potencijal postati privlačnim i održivim turističkim destinacijama. Unatoč tom potencijalu, turizam na otocima suočava se s nizom izazova koji utječu na njegov održivi razvoj. U ovom radu naglasak se stavlja na dublje razumijevanje tih problema, kroz analizu primarnih i sekundarnih podataka, te na njihov utjecaj na otočne zajednice i sektor turizma. Kroz analizu iskustava turističkih profesionalaca i lokalnih vlasti, usporedbu turističke ponude između otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru i otoka koji su jedinice lokalne samouprave, te sveukupne opće probleme s kojima se suočava otočna zajednica u vezi s razvojem turizma, ovaj rad ima za cilj pružiti uvid u kompleksnu dinamiku otočnog turizma u Hrvatskoj.

Kako bi se ostvarili ciljevi istraživanja potrebno je odgovoriti na istraživačka pitanja ovog rada:

- S kojim su se sve problemima susretali turistički djelatnici i predstavnici lokalne vlasti prilikom razvoja turizma na njihovom otoku?
- Postoje li razlike u turističkim pokazateljima (broj noćenja, broj dolazaka, vrsta smještaja) između otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru te onih koji su samostalne lokalne jedinice
- U kojoj mjeri prometna izoliranost i nedostatak komunalne infrastrukture utječe na razvoj turizma na otocima koji su samostalne lokalne jedinice?

Prema navedenim sekundarnim podacima, izazovi s kojima se susreću turistički djelatnici i predstavnici lokalne vlasti obuhvaćaju širok spektar problema. Utvrđeni su glavni problemi razvoja turističke ponude, a to su:

- Nedostatak kvalitetne vodoopskrbe
- Nedostatak kvalitetne infrastrukture
- Prometna izoliranost otoka
- Izrazito velika sezonalnost
- Neadekvatno gospodarenje otpadom
- Manjak radnih mjesta

Nepostojanje vodoopskrbe čini najveći problem na otocima zadarskog arhipelaga, zatim poteškoće u opskrbi električnom energijom te tehnološke poteškoće gdje dolazimo do jednog od najvećih problema lokalnih aktera, a to je prometna povezanost odnosno izoliranost. Manjak

broja adekvatnih linija, kako od otoka prema kopnu pa tako i među otocima međusobno do neadekvatnih plovila s kojima se svakodnevno otočni prevoze na kopno i obrnuto pritom ugrožavajući putnike koji se na njima nalaze. Svi ispitanici u ovom diplomskom radu navode kako je prometna povezanost najveći ograničavajući faktor razvitka kvalitetne i održive turističke ponude na zadarskim otocima. Osim prometa, veliki izazov u stvaranju turističke ponude ima i veoma izražena sezonalnost koja dovodi do nestabilnih prihoda, ukidanje i manjak radnih mjesta tijekom cijele godine te cjelokupnu održivost gospodarstva otoka. Ne može se očekivati da će se demografska slika zadarskih otoka poboljšati ukoliko na otocima nema radnih mjesta za mlade obitelji koje bi htjele ostati živjeti na otoku. Na ovaj način su primorani na preseljenje u veće urbano središte. Ekološki odnosno okolišni izazovi također predstavljaju izazov u kreiranju održive turističke ponude prvenstveno jer je to jedan od ključnih aspekata razvoja te iste turističke ponude. Ubrzavanje klimatskih promjena te nedovoljna edukacija lokalnog stanovništva o gospodarenju otpadom predstavljaju veliku ugrozu za prirodnu baštinu po kojoj su zadarski otoci poznati.

Obradom i analizom sekundarnih podataka utvrđeno je kako postoji razlika u turističkim pokazateljima između otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru te onih koji su samostalne lokalne jedinice, pa je tako vidljivo kako 2021. godine otok Ugljan ostvaruje 38170 dolazaka i 294970 noćenja, otok Pašman 34580 dolazaka i 306642 noćenja i Dugi otok 25604 dolazaka te 193689 noćenja. Dok s druge strane otok Molat ostvaruje 887 dolazaka i 9820 noćenja, Ist 567 dolazaka i 5677 noćenja, Olib 399 dolazaka i 4434 noćenja, Premuda 449 dolazaka i 4246 noćenja, otok Iž 3527 dolazaka te 30226 noćenja, dok otok Rava ostvaruje samo 192 dolaska te 1978 noćenja. Rekorder otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru jest otok Silba koja je ostvarila 4616 dolazaka i 81313 noćenja.

Također, obradom primarnih i sekundarnih podataka utvrđeno je kako prometna izoliranost i nedostatak komunalne infrastrukture ne utječu u velikoj mjeri na otoke Pašman i Ugljan jer su upravo ti otoci spojeni na vodovodnu mrežu te su dobro povezani sa kopnom. U prilog tome ide podatak kako je linija Zadar – Preko jedna od najprometnijih na Jadranu. Dugi otok, iako je cijeli otok pod općinom Sali, nalazi se u nepovoljnijem položaju od ostalih otoka zbog svoje udaljenosti od kopna što ga čini prometno izoliranijim od ostalih otoka koji su jedinice lokalne samouprave. Isto tako, obradom primarnih podataka može se zaključiti kako nedostatak kvalitetne vodoopskrbe i odvodnje igra veliku ulogu u razvitku turističke ponude. Kvalitativnom analizom sadržaja odnosno odgovora ispitanica da se zaključiti kako sve smatraju da je upravo održivi turizam odgovor na goruće probleme kreiranja turističke ponude

pogotovo na udaljenim i manjim otocima. Bitno je naglasiti kako ispitanice smatraju, a to potvrđuje i teorija odnosno sekundarni podaci, kako je budućnost u kreiranju održive turističke ponude u rukama svih dionika zajedno, uključujući lokalno stanovništvo, predstavnike lokalnih uprava i samouprava te turističkih zajednica. Smatraju da se jedino zajedničkim snagama, zajedničkom misijom i vizijom može razviti i održati turistička ponuda koja ne šteti lokalnom stanovništvu, a turistu koji je konzumira omogućuje autentično iskustvo u očuvanom prirodnom okruženju.

8. ZAKLJUČAK

Iako su turizam i njegova raznolika ponuda ključni faktori u ekonomskom rastu otoka, mnogi izazovi ostaju neriješeni. Ovi problemi podrazumijevaju prometnu izolaciju, nedostatak infrastrukture, demografske izazove, nedostatak radnih mjesta i druge čimbenike koji zajedno stvaraju prepreke za razvoj otoka i turizma na njima.

Analizom sekundarnih podataka, jasno se može utvrditi da postoje značajne razlike u broju noćenja i dolazaka između otoka koji su jedinice lokalne samouprave i otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru. Ove razlike nisu samo statističke, već odražavaju duboko ukorijenjene izazove s kojima se otoci zadarskog arhipelaga suočavaju. Prometna izolacija, nedostatak infrastrukture, demografski problemi i nedostatak radnih mjesta samo su neki od ključnih faktora koji pridonose tim razlikama.

Ispitanice su također istaknule da prometna izolacija igra veliku ulogu u kreiranju turističke ponude na otocima. Nedostatak odgovarajućih trajektnih i brodskih veza često čini otoke manje dostupnima turistima i stanovnicima, ograničavajući mobilnost ljudi i prijevoz robe te otežavajući razvoj gospodarstva.

Analizom primarnih podataka, može se zaključiti kako je kreiranje turističke ponude na otocima zadarskog arhipelaga iznimno zahtjevan proces u kojem ne postoji univerzalno rješenje za sve otoke. Svaki otok je entitet za sebe, u tome i je posebnost srednjodalmatinskih otoka, te rješavanju problema treba pristupiti na cjelovit, strukturan i održiv način, oslušujući pritom želje i potrebe lokalnog stanovništva, jer su upravo otočani ti koji žive cijelu godinu na svojim otocima. Autorica smatra kako je nedopustivo da obzirom na sve tehnološke napretke kojima svjedočimo kao čovječanstvo, i dalje postoje ljudi koje se sustavno tjera sa otoka jer im nisu osigurani osnovni uvjeti za normalan život kao npr. stanovnicima koji žive na kopnu. Otoci često nemaju dovoljno cestovnih, energetske, tehnoloških i komunalnih sustava potrebnih za podršku eventualnom rastućem broju novih stanovnika i turista. Povećanje broja turista u ljetnim mjesecima dovodi do povećane potrošnje vode, koje ionako na otocima zadarskog arhipelaga nema dovoljno, a osim primarne potrošnje vode za piće i kupanje, turizam potiče i sekundarnu potrošnju vode koja se koristi za poljoprivredu i održavanje turističkih objekata. Analizom stanja uz pomoć sekundarnih te naposljetku primarnih podataka može se zaključiti kako je osiguravanje kvalitetne vodoopskrbe na otocima ključan element za prvenstveno unaprjeđenje kvalitete života otočana, a posljedično tome i kreiranju održive turističke ponude zadarskih otoka. Turizam nije nužno nešto od čega otočani trebaju zazirati, čak štoviše;

izgradnjom kvalitetnih turističkih kapaciteta i samim razvojem turizma kao ključnog pokretača gospodarstva na otoku, zadovoljstvo životom na otoku lokalnog stanovništva raste i samim time se smanjuju negativni demografski trendovi kojima trenutno svjedočimo. Europska unija kroz razne mehanizme i svoju kohezijsku politiku predstavlja svojevrsni oslonac i djelomično rješenje ovih izazova. Europa nastoji omogućiti ravnomjeran gospodarski rast svih zemalja članica, ali i svih županija i općina u tim članicama. Ono što je bitno naglasiti da se bez potrebne edukacije stanovništva o korištenju EU fondova, promjene neće dogoditi ili hoće, ali za to će biti potrebno puno više vremena. EU fondovi imaju ključnu ulogu u financiranju infrastrukturnih projekata, poboljšanju prometne povezanosti, ali i svih onih aktivnosti koje direktno i indirektno utječu na razvitak turističke ponude. Jedino kroz intenzivnu međusektorsku suradnju te aktivno partnerstvo između lokalnih dionika u turizmu i lokalnog stanovništva, možemo ozbiljno razmotriti stvaranje održive turističke ponude. Takva suradnja postaje ključna kako bismo ostvarili dvostruki cilj: poticanje gospodarskog razvoja otoka i istovremeno očuvanje dragocjene prirodne i kulturne baštine za buduće generacije. Međusektorska suradnja znači da različni sektori, uključujući turizam, infrastrukturu, zaštitu okoliša i lokalnu samoupravu, moraju surađivati kako bi stvorili cjelovit i održiv okvir za razvoj turizma na otocima. To znači da se trebaju zajedno angažirati u planiranju, razvoju i implementaciji strategija koje će omogućiti rast turizma, ali i zaštitu otoka od potencijalnih negativnih posljedica masovnog turizma. Suradnja s lokalnim dionicima u turizmu i lokalnim stanovništvom također je ključna. Lokalno stanovništvo često ima neprocjenjivo znanje o otocima, njihovoj kulturi i tradiciji te je stoga važno uključiti ih u proces razvoja turizma. Njihov aktivni doprinos može rezultirati stvaranjem autentičnih turističkih iskustava koja promoviraju lokalnu kulturu i tradiciju. Osim toga, lokalno stanovništvo često ima duboko ukorijenjen interes za očuvanje okoliša i prirodne ljepote otoka. Uključivanjem lokalnog stanovništva u održivi razvoj turizma, možemo osigurati da se turističke aktivnosti provode na način koji minimizira negativne ekološke utjecaje i doprinosi očuvanju prirodnog okoliša. Stvaranje održive turističke ponude na otocima nije samo ekonomska prilika, već i obveza prema budućim generacijama. Samo kroz suradnju među sektorima i aktivno partnerstvo s lokalnim dionicima možemo ostvariti ravnotežu između ekonomskog prosperiteta i očuvanja onoga što otoci nude - prekrasnu prirodu, bogatu kulturnu baštinu i autentično iskustvo otoka.

9. SAŽETAK

Unatoč važnoj ulozi turizma u ekonomskom rastu otoka, mnogi izazovi i problemi ostaju neriješeni. Ovi problemi uključuju prometnu izolaciju, nedostatak infrastrukture, demografske poteškoće, nedostatak radnih mjesta i druge čimbenike koji predstavljaju prepreke razvoju otoka i turizma na njima. Predmet istraživanja ovog rada biti će analizirati i istražiti sve probleme od potrebe za unaprjeđenjem infrastrukture, poticanja demografskog rasta, stvaranja novih radnih mjesta te održivog upravljanja vodom i vodnim resursima kako bi se definiralo s kojim se izazovima susreću predstavnici lokalnih vlasti i turistički djelatnici prilikom razvoja i kreiranja turističke ponude na svojim otocima. Prometna izolacija, nedostatak infrastrukture i problema s opskrbom vodom predstavljaju izazove za otocima, utječući na turiste i stanovnike. Turizam može pomoći u rješavanju demografskih problema, ali zahtijeva uključivanje lokalnog stanovništva. EU pruža podršku otocima kroz fondove, ali edukacija o njihovom korištenju je ključna. Suradnja s lokalnim dionicima i stanovništvom je ključna za održivi razvoj turizma, čuvajući prirodnu i kulturnu baštinu za buduće generacije. Provedenim kvalitativnim istraživanjem na 4 ispitanice, te analizom sekundarnih podataka evidentno je da stvaranje održive turističke ponude za otoke zadarskog arhipelaga složen i individualan proces za svaki otok. Ključno je pristupiti tim izazovima na sveobuhvatan, strukturan i održiv način, uz uzimanje u obzir potreba lokalnog stanovništva koje živi na otocima tijekom cijele godine.

Ključne riječi: Turistička ponuda, zadarski otoci, održivi turizam, međusektorska suradnja

SUMMARY

Challenges in creating tourism offer on the islands of Zadar archipelago

Despite the important role of tourism in the economic growth of the islands, many challenges and issues remain unresolved. These problems include traffic isolation, lack of infrastructure, demographic difficulties, lack of job opportunities, and other factors that hinder the development of the islands and tourism on them. The subject of this research will be to analyze and explore all the problems, from the need for infrastructure improvement, promoting demographic growth, creating new jobs, and sustainable water and water resource management, in order to define the challenges faced by local authorities and tourism professionals when developing and creating tourism offerings on their islands. Traffic isolation, lack of infrastructure, and water supply issues pose challenges for the islands, affecting both tourists and residents. Tourism can help address demographic issues but requires the involvement of the local population. The EU provides support to the islands through funds, but education on their utilization is crucial. Collaboration with local stakeholders and the population is essential for sustainable tourism development, preserving natural and cultural heritage for future generations. Based on qualitative research involving four participants and analysis of secondary data, it is evident that creating a sustainable tourism offering for the islands of the Zadar archipelago is a complex and individual process for each island. It is crucial to approach these challenges comprehensively, structurally, and sustainably, taking into account the needs of the local population living on the islands throughout the year.

Key words: Tourism offer, Zadar islands, sustainable tourism, cross-sector collaboration.

Popis literature

Pisani izvori

Knjige:

BAUM, T., LUNDTORP S.: **Sesonality in tourism**, Elsevier, Oxford, 2001.

D. MAGAŠ: **Prirodno geografska osnova – potencijal razvoja otoka Ista i Škarde**, Odjel za geografiju i Centar za istraživanje krša i priobalja, Sveučilište u Zadru, Zadar

FARIČIĆ, J.: **Geografija sjevernodalmatinskih otoka**. Školska knjiga, Zagreb, 2012.

GEIĆ, S.: **Menadžment selektivnih oblika**, Sveučilište u Splitu, 2011.

MAGAŠ, D.: **Otok Vir**, Sveučilište u Zadru i Općina Vir, Zadar, 2016.

MIKULA, M.: **Magistrala žudnje: Sunčana strana Jugoslavije – povijest turizma u socijalizmu**, Srednja Europa, Zagreb, 2013.

MUŽINIĆ, J., PURGER, J. J. (ur): **Otok Silba, prirodno i kulturno blago**, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.

Znanstveni članci:

BOGNAR, A., CRKVENČIĆ, I., MALIĆ, A. i dr.: **Geografske značajke i suvremeni procesi na otoku Vrgadi**, Geografski glasnik, 1990., 52,

D. MAGAŠ.: **Molat – prilog geografskim istraživanjima u zadarskoj regiji**, Radovi zavoda za povijesne znanstvu HAZU u Zadru, Zadar, 1981

D. MAGAŠ, J. FARIČIĆ, M. SURIĆ: **Prirodno - geografska obilježja otoka Premude u Zadarskom arhipelagu**, Geoadria, Zadar, 1999., 4,

D. MAGAŠ, J. FARIČIĆ.: **Problemi suvremene socio – geografske preobrazbe otoka Oliba**, Geoadria, Zadar, 2002., 7/2

D. MAGAŠ, J. FARIČIĆ.: **Prirodno – geografska obilježja otoka Rave u Zadarskom arhipelagu**, Geoadria, Zadar, 1999., 4

FARIČIĆ, J.: **Otok Pag na starim kartografskim prikazima**, Geoadria, Zadar, Volument 8/1, 2003.

FARIČIĆ, J., MAGAŠ D.: **Geografska obilježja otoka Ugljana, Prošlost i sadašnjost otoka Ugljana**, Zbornik radova, Zadar, 2012.

LONČAR, N.: **Geomorfološka regionalizacija srednjeg i južnog dijela otoka Paga**, Geoadria, Zadar, 14, 2009, 1

MAGAŠ, D.: **Geografski položaj i osnovna prirodno – geografska obilježja otoka Pašmana**, Geografski glasnik, Zadar, 1984., 46

MIKAČIĆ, V.: **Otočni turizam Hrvatske, Društvena istraživanja – Časopis za opća društvena pitanja**, Zagreb, 3, 1994., 12+13

NAKIĆEN, J., ČUKA, A., **Demografski razvoja otoka Brača i sklonost otočana iseljavanju // Migracijske i etničke teme**, 32 (2016), 3

PERIČIĆ, Š.: **Otok Maun u prošlosti**, Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zbornik radova, Zadar, 2004.

SLAVUJ, L., ČANJEVAC I.: **Vodoopskrba kao faktor održivog razvoja turizma otoka Krka // Hrvatski geografski glasnik**, 71 (2009.)

SORIĆ, S.: **Utvrđeni ljetnikovac obitelji de Soppe na Babcu**, Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, 2008, 50

VOJNOVIĆ, N.: **Intenzitet turizma u vodećim hrvatskim turističkim gradovima i općinama**, Geoadria, Zagreb, 23, 2018., 1.

Internet izvori:

Agencija za obalni linijski pomorski promet, <https://agencija-zolpp.hr/linije/>

Aktivni turizam, TZ Preko, <https://www.preko.hr/hr/stranica/aktivni-turizam-otok-ugljan/11>

Brodaska linija Preko - Zadar i lani najprometnija, Naši školji, <https://www.nasiskolji.hr/2020/02/19/linija-preko-zadar-i-lani-najprometnija-trajektna-na-cetvrtome-mjestu/>

Clean energy for EU islands, Europska Unija, <https://clean-energy-islands.ec.europa.eu/about>

EFCA, Europska unija, <https://www.efca.europa.eu/en/content/mission-and-strategy>

EMSA, Europska unija, <https://www.emsa.europa.eu/about.html>

Europski parlament, Europska Unija, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0144_HR.html#_section1

Galešnjak otok ljubavi, <https://morski.hr/2021/02/14/galesnjak-otok-ljubavi/>

Global Report on Adventure Tourism, Svjetska turistička organizacija (UNWTO), Madrid, 2014., <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416622>

Koje su vrste financiranja dostupne?, Europa.eu, https://european-union.europa.eu/live-work-study/funding-grants-subsidies_hr

Luke, Županijska lučka uprava Zadar, <https://cpa-zadar.hr/luke-1/luke-%C5%BEupanijskog-za%C4%8Daja#>

Ministar Erlić u Splitu objavio raspodjelu EU sredstava za otoke, Min. reg. razvoja i fondova Europske Unije, <https://razvoj.gov.hr/vijesti/ministar-erlic-u-splitu-objavio-raspodjelu-eu-sredstava-za-otoke-i-dodijelio-ugovore-iz-programa-razvoja-otoka/5351>

Nacionalni plan razvoja otoka 2021. – 2027., <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2021/Prosinac/92%20sjednica%20VRH/92%20-%208%20Nacionalni%20plan.pdf>

O nama, Komunalac d.o.o., <https://www.komunalac.com/o-nama/>

O otoku, TZ Dugi otok, <https://www.dugiotok.hr/o-otoku>

Otok Babac postaje samostalno naselje i više nije dio kopnenog naselja Turanj, <https://morski.hr/2018/05/15/otok-babac-postaje-samostalno-naselje-i-vise-nije-dio-kopnenog-naselja-turanj/>

Otok Ošljak, Natura Jadera, <https://natura-jadera.com/prirodne-vrijednosti/znacajni-krajobrazi/otok-osljak/>

Otok Sestrunj, TZ Preko, <https://www.preko.hr/stranica/otok-sestrunj/7>

Otvorena nova trajektna luka u Tkonu, Zadarska županija, <https://www.zadarska-zupanija.hr/novosti/item/3352-otvorena-nova-trajektna-luka-u-tkonu-vrijedna-45-milijuna-kuna>

Plan gospodarenja otpadom Zadarske županije, https://www.zadarska-zupanija.hr/images/dokumenti/PGO_ZD_ZUP.pdf

Povijest škrapinga, Škraping, <https://www.skraping.hr/hr/informacije-povijest-skrapinga/>

Popis stanovništva 2011, DZS, <https://www.dzs.hr/>

Premuda ostala bez električne energije, Zadarski.hr, <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/kalelarga/premuda-ostala-bez-elektricne-energije-mjestani-opet-prebaceni-na-agregat-dosta-nam-je-svega-prosvjedovat-cemo-vec-veceras-1005461>

Priorities for 2021-2027, Europska Unija, https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/how/priorities

Program obnove putničke flote Jadrolinije, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, <https://mmpi.gov.hr/more-86/pomorski-promet-105/program-obnove-putnicke-flote-jadrolinije/10398>

Rekonstrukcija zgrade bivše vojarne na otoku Molatu, <https://uzz.unizd.hr/infrastrukturni-projekti/rekonstrukcija-zgrade-bivse-vojarne-na-otoku-molatu>

Single Electronic Data Interchange Area, Europska Unija, <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/home>

Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2011., https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_01/h01_01_01_zup13_317_4.html

Studija predizvodljivosti most Pašman – kopno uskoro završena, Otok Pašman, <https://www.otokpasman.hr/studija-predizvodljivosti-most-pasman-kopno-uskoro-zavrшена/>

Sustainable development, UNWTO, <https://www.unwto.org/sustainable-development>

Tourism and culture, UNWTO, <https://www.unwto.org/tourism-and-culture>

U prekidu trajektna i katamaranska linija Zadar-Ist-Olib-Silba-Premuda, antenazadar.hr, <https://www.antenazadar.hr/clanak/2023/04/u-prekidu-trajektna-i-katamaranska-linija-zadar-ist-olib-silba-premuda/>

Vir prvi u Hrvatskoj ostvario dva milijuna noćenja, ezadar, <https://ezadar.net.hr/biznis/3889014/vir-prvi-u-hrvatskoj-ostvario-dva-milijuna-nocenja/>

WWF ADRIA – Istraživački rad prekomjernog izlova škampa u Jadranu, Pokret otoka, <https://otoci.eu/wwf-adria-istrazivacki-rad-prekomjernog-izlova-skampa-u-jadranu-2/>

Zadarski otoci, Otočni sabor, <https://www.otocnisabor.hr/otoci/zadarski>

Započinje druga faza dogradnje luke Sali, Morski.hr, <https://www.morski.hr/zapocinja-druga-faza-dogradnje-luke-sali/>

Propisi:

Zakon o otocima, „Narodne novine“, NN 116/18

POPIS ILUSTRACIJA

Naziv slike	Stranica
Slika 1: Regionalizacija sjevernodalmatinskih otoka	8
Slika 2: Paški most	9
Slika 3: Otok Vir	10
Slika 4: Otok Rivanj	11
Slika 5: Otok Sestrunj	12
Slika 6: Otok Ugljan	13
Slika 7: Otok Ošljak	14
Slika 8: Otočić Školjić	15
Slika 9: Most Ždrelac	16
Slika 10: Otok Galešnjak	17
Slika 11: Premuda, luka Krijal	19
Slika 12: Otok Ist	21
Slika 13: Otok Rava	22
Slika 14: Održivi razvoj	30
Slika 15: Logo Hrvatski otočni proizvod	32

Slika 16:	33
Prikaz luka lokalnog značaja Zadarske Županije	
Slika 17:	41
Most kopno – Pašman, vizualizacija	
Slika 18:	46
Planine, otoci i rijetko naseljena područja	

POPIS TABLICA

Naziv tablice:	Stranica:
Tablica 1: Broj otoka, otočića, grebena i hridi u sjevernoj Dalmaciji	4
Tablica 2: Kretanje broja stanovništva 2001. i 2021. godine	24
Tablica 3: Prihodi od iznajmljivanja vezova od 2019. – 2022. godine	34
Tablica 4: Stopa turističkog intenziteta	35
Tablica 5: Stopa turističke penetracije	36
Tablica 6: Stopa turističke gustoće	36
Tablica 7: Broj noćenja i dolazaka na otocima koji administrativno pripadaju Gradu Zadru, 2021.	38
Tablica 8: Broj noćenja i dolazaka na otocima koji administrativno pripadaju Zadarskoj županiji, 2021.	42

POPIS GRAFIKONA

Naziv grafikona:

Stranica:

Graf 1:

24

Broj stanovnika otoka koji administrativno pripadaju Gradu Zadru